

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

EMİN ÖZDEMİR

DİL DEVRİMİZ

3. Baskı

Türk Dil Kurumu Yayınları

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

DİL DEVRİMİZ

Hazırlayan:
EMİN ÖZDEMİR

3. Baskı

TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI

TDK TANITMA YAYINLARI
DİL KONULARI DİZİSİ : 12

İ Ç İ N D E K İ L E R

	<u>Sayfa</u>
ÖNSÖZ	7
DİL DEVRİMİNE GELİNCEYE DEĞİN	
Giriş	11
Etkilenmenin Başlayışı	12
Kişisel Yakınıklar	12
İlk Tepki	16
İki Ayrı Dil	17
Tepkinin Genişlemesi	19
Tepkinin Yön Değiştirmesi	23
Sadeleşme Eyleminin Genişlemesi	25
DİL DEVRİMİNE DOĞRU	
Atatürk Devrimleri	35
Dil Devrimi Niçin Gerekliydi?	37
İlk Adım: Harf Devrimi	40
Harf Devriminden Sonra	42
Türk Dil Kurumunun Kuruluşu	43
Birinci Türk Dil Kurultayı	43
TEMEL ATILIM: DİL DEVRİMİ	
Eyleme Geçiş	49
İkinci Türk Dil Kurultayı	51
Üçüncü Türk Dil Kurultayı	52
Atatürk'ün Ölümünden Sonra	53
Mutlu Bir Sonuç	54
Dil Devrimi Ereğine Varmış mıdır? ...	56
Yapılanlara Toplu Bir Bakış	56

DİL DEVRİMİ ENGELLENEBİLİR Mİ?

Dil Devrimine Karşı Duranlar 61

Dil Devrimine Karşı Duranların Dedikleri . 63

BUGÜNKÜ DURUM

Dil Devriminin Utkusu 77

Ö N S Ö Z

Dil devrimi nedir? Dil devrimine gelinceye değin dilimizde ne gibi gelişme ve değışmeler olmuştur? Dilimiz, dil devrimiyle neler kazanmıştır? Dil devrimine karşı duranlar neler söylemektedir? Bu noktalar, bu küçük kitapta ele alınmaktadır.

Ereğimiz, dil devriminin ayrıntılı bir tarihçesini yazmak değil, onu, herkesin anlayabileceğı bir yöntemle, topluca tanıtmaktır. Bu bakımdan bu kitapçık, dil devrimimizi hazırlayan, ona yön veren ana düşüncüyü öğrenmek isteyenlere yardımcı olacaktır.

Emin ÖZDEMİR

DİL DEVRİMİNE GELİNCEYE DEĞİN

Giriş

Dilimizi yabancı dillerin egemenliğinden kurtarma, işleyip geliştirme, kısaca onu ulusal ve öz benliğine kavuşturma akımına *dil devrimi* diyoruz. Bu akıma yön veren düşünceyi Atatürk şöyle belirtmişti: *Ulusal duygu ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin ulusal ve zengin olması, ulusal duygunun gelişmesinde başlıca etkindir. Türk Dili, dillerin en zenginlerindendir. Yeter ki bu dil bilinçle işlensin.*

Ülkesini, yüksek bağımsızlığını korumasını bilen Türk Ulusu, dilini de yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmalıdır.

Bu sözler, dil devrimimizin ereğini de topluca dile getirir: Yüzyıllardan beri yabancı dillerin etkisinde kalmış, arılığını yitirip yoksullaşmış olan Türkçeyi kendi egemenliğine kavuşturmak, onu her türlü bilim ve sanat kavramlarını karşılayabilecek bir yetkinliğe erdirmek... Bu da ancak Türkçeye dönmekle, onun olanaklarından yararlanıp yeni sözcükler üretmek, dilimizin söz dağarcığını zenginleştirmekle gerçekleşir. İşte, dil devrimi, bu ülkünün, Türkçemizi geliştirerek yeterli ve bağımsız bir dil durumuna kavuşturma ülküsünün uygulamadaki adıdır.

Dilimizi özleştirip geliştirme akımının “dil devrimi” adını alması yenidir. Ama, Türkçeyi yabancı dillerin etkisinden koruma çabalarının uzun bir geçmişi vardır. Bugüne gelinceye değin de bu çabalar türlü evreler geçirmiştir. Dil devrimini, dilimizin gelişimi içindeki yerine oturtmak, onu gerektiren nedenleri anlayabilmek için bu evreleri kısaca tanımamız gerekir.

Etkilenmenin Başlayışı

Yabancı dillerin Türkçeye etkisi IX. yüzyıl sonralarına doğru başlar. Türklerin İslam dinini benimsemeleriyle birlikte Arapça sözcükler de Türkçeye girer. Böylece Türkçe, o yüzyıla değin sürdürdüğü katıksız ve arı denilebilecek niteliğini yitirmeğe başlar.

Arapçanın Türkçe üzerindeki etkisi, başlangıçta sınırlıdır. Dinle ilgili bilgiler medreselerde okutulmağa başlanınca bu etki artar, güçlenir. Giderek Arapça, bilim dili olma katına erişir. Nitekim, Anadolu'da kurulan Selçuklu devleti zamanında Arapçanın hem bilim dili, hem de devlet dili olduğunu görmekteyiz.

Selçuklu devletinin Anadolu'da egemen olduğu dönemde, Arapçanın yanında Farsçanın da Türkçeyi etkilemeğe başladığı görülür. Ozanlar, yazarlar İran edebiyatının ürünlerini kendilerine örnek tutarlar. Aruz ölçüsünü benimserler. Farsça sözcükler, bu sözcüklerle kurulmuş tamlamalar Türkçeye girer. Böylece dilimizin kapısı, bu iki yabancı dile açılmış olur.

Kişisel Yakınışlar

Dilimize giren Arapça ve Farsça sözcüklerin sayısı her geçen yılla birlikte artar. Türkçe, karma bir dil niteliğine bürünmeğe başlar. Selçuk Türkçesi (XI-XII. yüzyıllar) karma bir dil durumundadır. Bu durumdan yakınanlar da yok değildir. Örneğin Âşık Paşa, Türkçenin durumundan, ona ilgi gösterilmeyişinden yakınır. Bunu şöyle belirtir:

*Türk diline kimseler bakmaz idi
Türklerle hergiz gönül akmaz idi
Türk dahi bilmez idi bu dilleri
İnce yolu ol ulu menzilleri*

Arapça ve Farsçanın Türkçeden daha fazla ilgi görmesi, Beylikler döneminde durur gibi olur. Dillerine ve geleneklerine bağlı Türk beyleri Arapça ve Farsçaya karşı ilgi duymazlar; Türkçe yazan sanatçıları korurlar. Türkçenin benliğini kazanması, devlet dili olması için çaba gösterirler.

Karamanoğlu Mehmet Bey, 15 Mayıs 1277'de çıkardığı ünlü buyrultusunda şöyle der:

Bugünden sonra divanda, dergâhta, barigâhta, mecliste ve meydanda Türkçeden başka dil kullanılmayacaktır.

Türkçe konuşma ve yazmanın gerekliliğini savunan bu buyrultu o dönemdeki sanatçıların tutumunu büyük ölçüde değiştirmez. Kimi sanatçılar yine eski tutumlarını sürdürürler. Örneğin, Mevlâna Celâlettin gibi ozanlar gene şiirlerini Farsça ile yazarlar.

On üçüncü yüzyılın sonlarına değin süren bu dönemin Türkçesini *Eski Anadolu Türkçesi* olarak adlandırıyoruz. Eski Anadolu Türkçesi, Arapçanın ve Farsçanın etkisine uğramıştır. Ancak, bu dönemde yazılan yapıtlarda Türkçe sözcükler baskındır. Sözelimi, Türkçenin o günkü durumunu Şeyyat Hamza'dan seçilen şu parçada görebiliriz.

*Ecel tutmuş elinde bir ulu câm
Ki ol câmın içi dolu serencâm
Kime ayak sunar kime içirmiş
Kimi esrük yatur toprakta müdâm*

Görüldüğü gibi bu parçada Türkçe sözcükler çoğunluktadır. Sonraları bu durum tersine döner. Düzyazılarda, şiirlerde Arapça ve Farsça sözcüklerin sayısı artar.

Bu neden böyle olur? Şiirlerde ve düzyazılarda Türkçe sözcüklerin yerini, Arapça ve Farsça sözcüklerin almasının nedeni nedir? Türkçe yoksul, deyiş olanakları yetersiz

bir dil de ondan mı, yoksa onun hor görülmesinden, değersiz sayılmasından mı?

Türkçenin Arapça ve Farsçaya göre yetersizliği, yoksulluğu düşünülemez. Daha, XI. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut bu soruları ele almış, yanıtlamıştır. Türkçenin Arapça ile boy ölçüşebilecek bir zenginlikte ve yeterlikte olduğunu ünlü sözlüğü *Divanü Lûgat-it-Türk*'te göstermiştir.

On beşinci yüzyılda da Ali Şir Nevaî, *Muhakemetü-l-Lûgateyn* adlı yapıtında Türkçeyi Farsça ile karşılaştırmıştır. Nevaî'ye göre Farsçanın Türkçeden üstün bir yanı yoktur. Farsça sözcükler Türkçeye giriyorsa, bunun nedeni Türkçenin yetersizliği değildir. Gerçek neden, sanatçıların tutumu, onların Farsça sözcükleri kullanmaya düşkün olmalarıdır. Bu gerçeği Nevaî, bugünün diliyle şöyle açıklar:

Türkün bilgisiz, zavallı gençleri güzel sanarak Farsça şiir yazmağa özeniyorlar. Bir insan, iyice düşünse Türkçenin böylesine genişlikleri, zenginlikleri durup dururken Türkçe ile şiir söylemenin daha yerinde, daha kolay olacağını anlar.

Bütün bu yakınmalara karşın, dilimize Arapça ve Farsça sözcüklerin girmesi önlenemez. Yakınıklar etkisiz kalır. Çünkü bir yandan din bilgilerinin medreselerdeki öğretimi, bir yandan da sanatçıların İran edebiyatına karşı gösterdikleri özentî, Arapça ve Farsçanın dilimiz üzerindeki baskısını hızlandırır. Türkçe, giderek melez ve karmaşık bir dil durumuna düşer. Adına *Osmanlıca* dediğimiz yapma dil oluşmağa başlar. Halk yığınlarının diliyle aydınların dili birbirinden ayrılmağa yönelir.

Eski Anadolu Türkçesi, Fatih zamanına yani XV. yüzyılın ortalarına değin sürer. Bundan sonra dilimizde yeni bir evre başlar. Osmanlıca bu yeni evrenin adıdır.

Osmanlıca da kendi içerisinde *Eski Osmanlıca*, *Orta Osmanlıca*, *Yeni Osmanlıca* diye ayrı ayrı bölümlere ayrılır. Eski Osmanlıca terimi, Eski Anadolu Türkçesi yerine de kullanılır.

On beşinci yüzyıl içerisinde oluşmasını tamamlayan Osmanlıca gerçekte bir “zümre” dilidir. Toplumun yapısında katlaşmalar olmuştur. Yaşayışları, dünya görüşleri birbirinden ayrı olan çevreler belirmiştir. Her çevrenin kendine özgü bir dil ve edebiyat anlayışı vardır. Söz gelişi, saray ve medrese çevreleri Arapça ve Farsçayı benimser, bu diller içerisinde duyup düşünür. Halk yığınları, Tekke ve Yeniçeri Ocağı gibi çevreler de Türkçeyi benimsemişlerdir. Bu katlaşmaların doğal bir sonucu olarak aynı toplum içerisinde iki ayrı edebiyat doğar: Bir yanda dili, güzellik anlayışı ile Müslüman İran edebiyatını izleyen “Divan edebiyatı”, bir yanda da halkın dilini ve geleneğini sürdüren “Halk edebiyatı”.

Bilindiği gibi divan edebiyatı, İslam uygarlığı içerisinde, Arapça ve Farsçanın etkisiyle oluşan bir edebiyattır. Dili, temleri, söz sanatlarıyla halk edebiyatından büyük ayrılıklar gösterir. Bütünüyle, *Kur'an'a*, İran mitolojyasına ve Farsçanın sanat geleneği üzerine kurulur. Bu yüzden, divan edebiyatının ozanları şiirlerinde Farsçanın sanat geleneği içerisinde kalır, birtakım söz sanatları göstermeğe çalışırlar. Onlar için amaç, anlaşılma değil, “hüner göstermek”tir. Bu anlayışla yazdıkları için Farsçanın sözcüklerini, sözcük öbeklerini, dilbilgisi kurallarını almada hiçbir sakınca görmezler.

Divan edebiyatı ozanlarının Farsçaya olan bu aşırı düşkünlüklerinde saray çevresinin de payı vardır. On beşinci yüzyılın Fatih ve II. Bayezid gibi ozan padişahları da İran edebiyatına tutkundurlar. Yazdıkları şiirlerde bu

edebiyatın özelliklerine bağlı kalırlar. Ayrıca, *Osmanlı Şehnâmesi*'ni Farsça olarak yazdırırlar. Kısaca Farsçaya ve İran ozanlarına büyük bir ilgi gösterirler. Örneğin, Fatih'in İran'dan İstanbul'a gelen ozanları ağırlaması, onlara bağışlarda bulunması yakınmalara bile yol açar. O günlerde yazılmış olan şu beyit bu yakınlığı dile getirir:

*Mesthî gökten insen sana yer yok
Yürü var gel Acemden ya Araptan*

İlk Tepki

Arapça ve Farsçanın Türkçe üzerindeki etkisine hiç mi tepki gösterilmez? Gösterilir. İlk tepki yine bir padişaktan gelir. Bu, İkinci Murat'tır. (1421-1451) Türkçenin içine düştüğü anlaşılmaz durumu görmüş ve bu durumun giderilmesini istemiştir. Onun bu isteğini Mercimek Ahmet şöyle belirtir.

Bir gün Filibe yolunda padişah hizmetine vardım. Sultan Murat Han elinde bir kitap tutar. Sordum Kabus-nâme'dir dedi. Hoş kitaptır ama Fâris dilince dir. Bir kişi Türkçeye çevirmiş veli rûşen değil, açık söylememiş. Bir kimse çıkıp şunu açık çevirse de gönüller haz alsın.

İkinci Murat'ın bu tepkisi, sadeleşmeye yönelişin bir başlangıcı sayılabilir. Nitekim, XV. yüzyılın kimi ozanları bu tepkiye katılırlar, sadeleşme özlemini dile getirirler. Şiirlerinde Türkçeyi kullanmağa yönelirler. Aydınî Visalî ve Necatî böyle bir tutum içerisinde dirler. Örneğin, Necatî'nin şu iki beyiti sadeleşmeye yönelişin güzel bir örneğidir:

*Dünyayı bir yana koysalar bir yana seni
Bana seni gerek ey bivefa seni
Padişahım boynu bağlı kulunam
Dile öldür dile sakla dile at*

Sade bir dille şiir yazma eğilimi bundan sonraki yüzyıllarda da görülür. Ancak, bunlar kişisel çabalar olmak-tan öteye geçmez, genel eğilimi değiştirmez. Örneğin, XV. yüzyılda Tatavlılı Mahremî, Edirneli Nazmî şiirleri-ni oldukça sade bir Türkçe ile yazarlar. Gelgelelim, bu şiirler hiçbir ilgi görmez. Bu, biraz da bu ozanların sa-natçı bir kişilik taşımayışlarından ileri gelir.

Öbür yanda, on altıncı yüzyılın güçlü sanatçıları ise sadeleşmeye karşı bir ilgi duymazlar. Onlar, genel bir deyişle sanat gösterme özentisi içindedirler. Örneğin, bu dönemin ünlü ozanı Bakî:

*Bu devr içinde benim padişah-ı mülk-i suhan
Bana sunuldu kaside bana verildi gazel*

diye sanatçı kişiliğinin üstünlüğü ile övünür. Övüncünü ve gücünü Türkçe sözcüklerle değil, Arapça ve Farsça sözcüklerle gösterir.

İki Ayrı Dil

Saray ve medrese çevreleri için şiir yazanlar, düzyazı yazarlar, halkın dili ile bağlantısını koparıırken, halk da kendi edebiyatını kendi diliyle, Türkçe ile yaratır. Bunun doğal bir sonucu olarak aynı toplum içerisinde iki ayrı dil ortaya çıkar: Türkçe ve Osmanlıca.

Türkçe halkın konuştuğu, kullandığı bir dildir. Ede-biyatı da Türkçe sözcüklerle yapılır. Örneğin, on beşinci yüzyılda yazıya geçmiş olan *Dede Korkut* öykülerinden alı-nan şu birkaç cümleye bakalım:

Bayundur Hanun yiğitleri Dirse Hanu karşıladılar. Getü-rüp kara otağa kondurdular. Kara kiçe altına döşediler. Kara ko-yun yahnısından önüne getürdiler. Bayundur Handan buyruk böy-ledir hanum didiler.

Bu cümlelerin üzerinden yıllar geçmesine karşın bugün de rahatlıkla anlaşılmaktadır. Birkaç ses değişmesi dışında bütünüyle bugünkü dile benzemektedir. Ayrıca yalın ve süssüz bir anlatımı vardır.

Bir de XII. yüzyıl düzyazıcılarından (nasirlerinden) Nergisî'nin. (1592-1635) şu cümlesine bakalım:

Bâlâ-yı kûh-sâr-ı serinde âşîyan-saz olan zâğ-ı cîfe-hâ-ı cân-ı habîsi şigâf-ı târekenden nişîp-gâh-ı dûzaha pervaz eyledi.

Bu cümlelerin içerisinde “olan” ve “eyledi” gibi sözcüklerin dışında Türkçe sözcük yoktur. Cümlelerin süslü, karmaşık bir anlatımı vardır. Yazarın ereği, bir şey anlatmak, anlaşılmak değil, sanat göstermektir. Bunun için de üç sözcükle anlatılacak bir düşünceyi alabildiğine uzatmakta, söz oyunlarına yer vermektedir. Yazarın bu cümlede söylemek istediği kısaca şudur:

Canı cehenneme uçtu.

Görüldüğü gibi Osmanlıca yapmacık bir dildir. Günlük dilden, konuşma dilinden iyice uzaklaşmıştır. Halkın dili olmaktan çıkmıştır. Böylece devletle halkın dil bağlantısı kopmuştur. Bu kopuşu önleyecek, Türkçeye dönüşü sağlayacak bilinçli atılımlar da yoktur.

Durum, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda da değişmez. Şiirde olsun, düzyazıda olsun melez dil kendisini sürdürür. Bu arada, on yedinci yüzyılın sonlarına doğru divan şiirinde bir birlik ve bütünlük kazanamayan “yerlileşme” akımı başlar. On sekizinci yüzyılda bu akımın kimi ozanları etilediği görülür. Onların şiirlerinde günlük hayat yankısını bulur gibi olur. Dilde de sadeleşmeye doğru bir gidiş başlar. Örneğin Nedim, kimi şiirlerini sade bir dille yazmağa özenir. Bir şarkısında şöyle bir dil kullanır:

*Bir safa bahşidelüm gel şu dil-i nâşâda
Gidelüm serv-i revânûm yûri Sa'dâbâd'a
İşte üç çifte kayak iskelede âmâde
Gidelüm serv-i revânûm yûri Sa'dâbâd'a*

Bu şarkıdaki dil, yazıldığı zamanın ölçülerine göre sade sayılabilir. Ne var ki Nedim, kasidelerinde ve gazellerinde böyle sade bir dil kullanmaz. Bu bakımdan Nedim'de de sadeleşme isteği bilinçli değildir. Sadeleşmenin özlemi çekilmiş, bu konuda bir eğilim başlamış ama bütünüyle eylemleşmemiştir. Yukarıda da değinildiği gibi, sadeleşme özlemi zaman zaman ozanların gönüllerinde uyanmıştır. Sözelimi, Fuzulî daha on altıncı yüzyılda bu özlemi dile getirmiş, şöyle demiştir:

*Gazel de ki meşhur-ı devran ola
Okumakta yazmakta asan ola*

Fuzulî'den sonra Nabi de aynı düşünüşü ortaya koymuş, ozanların şiirlerinde kullandıkları ağıdalı, anlaşılmaz dilden yakınmıştır:

Divan-ı gazel nüsha-ı kamus değildir

Fuzulî de, Nabi de belirttikleri bu ölçülere kendileri uymamışlardır. Onlar da bu melez dil çıkmazından kurtulamamışlardır.

Gördüğümüz gibi, hemen her yüzyılda Türkçenin içine düştüğü durumdan yakınanlar olmuştur. Ama, Türkçeyi yabancı dillerin baskısından kurtarma, Türkçe yazma ve düşünme çabasına bilinçli olarak girililmemiştir. Böylece bu durum XIX. yüzyıla değin sürüp gelmiştir.

Tepkinin Genişlemesi

On dokuzuncu yüzyıla değin, Türkçenin yabancı dillerin etkisinde kalmasına, benliğini ve ulusallığını yitir-

mesine karşı gösterilen tepkiler birer yakınış olmaktan öteye geçmez. Kimi sanatçılar, Arapça ve Farsçanın sözcükleriyle, kurallarıyla dilimizi egemenliği altına almış olmasından tedirgindirler. Bununla birlikte kendileri de şiirlerinde ve yazılarında yine bu dillerin sözcüklerini kullanmadan edemezler, genel eğilimin dışına çıkamazlar.

XIX. yüzyılda Türkçenin içine düştüğü durumdan yakınışlar daha da artar, tepkiler genişler. Giderek konu, daha bir önem kazanır. Çünkü, on dokuzuncu yüzyılın ortalarına doğru toplum yapımızı değiştirme, ona yeni bir düzen ve yön verme düşüncesi belirir. Bu düşünüş, bir yanıyla gelir dile dayanır.

Topluma yeni bir yön ve düzen verme öncelikle halkı eğitmek, yetiştirmekle gerçekleşir. Halkın eğitilmesi, yetiştirilmesi de her şeyden önce halkın anlayabileceği bir dille olur.

Tanzimat diye adlandırdığımız batılılaşma ve uygarlaşma eylemi, halkın eğitim ve öğretimine yönelir. Bu yöneliş, halktan kopmuş, gerçek hayattan uzak düşmüş edebiyatı, halka götürme gerekliliğini ortaya çıkarır. Böylece, halkın anlayabileceği bir dille yazma isteği ve eğilimi başlar. Nitekim, Tanzimattan sonra çıkan gazete ve dergilerin başlığında genellikle şöyle bir açıklamaya rastlanır:

Halkın anlayabileceği bir dille yazılmıştır.

Tanzimat dönemi yazar ve ozanları, halkın anlayabileceği bir dille yazmayı ilke olarak benimsemiş ve buna inanmışlardır. Ziya Paşa, Şinasi, Namık Kemal, Ahmet Mithat, Şemsettin Sami gibi yazar ve ozanlar bu ilkeyi savunurlar. Anlaşılır bir dille yazmaya çalışırlar.

Bu dönemin yazarları için, anlaşılır bir dille yazma kolay değildir. Onlar da divan edebiyatının ürünleriyle beslenmiş, beğeni ve dil yönünden o edebiyatın içerisinden gelmiş kimselerdir. Savundukları ve inandıkları ilkeye karşıt bir ortam ve koşullar içerisinde yetişmişlerdir. Anlaşılmaktan çok, hüner gösterme eğilimi onlarda da vardır. Bu yüzden özledikleri ve istedikleri gibi sade, anlaşılır bir dille yazmayı bütünüyle başaramazlar.

Namık Kemal, Abdülhak Hamid'e yazdığı bir mektupta bu durumdan şöyle yakınır:

O i'tiyadın Allah belâsını versin. Babama mektup yazarken bile bir münasebetsiz kafiye yapmaktan kurtulamıyorum. Fakat, bütün ifade perverliği de sakil görmüyorum... Yazılan şeyleri okudukça mahçup olmak benim de neşriyata başladığım zaman uğradığım ve hâlâ kurtulamadığım belâlardandır.

Dil, Tanzimat döneminde üzerinde en fazla durulan ve tartışılan bir konu olur. Arapça ve Farsçanın Türkçe üzerindeki baskısını önlemenin yolları araştırılır. Halkın anlayabileceği bir dile erişmenin yöntemleri tartışılır. Örneğin, Ali Suavi bir yazısında, gazetecilere şöyle bir yolu salık verir:

Haydi ittifak edelim. Meselâ “şarap” diyecek yerde “ateş-renk” demiyelim. Muradımız mes'ele anlatmakken riçin halkı bir de ibare için düşündürelim? Gazeteleri, İstanbul'da avam lisanı olan Türkçe ile yazalım.

Ali Suavi'nin bu düşüncesine Ahmet Mithat da katılır, düşüncelerini şöyle açıklar:

Arapça ve Farsçanın ne kadar ızafetleri ve ne kadar sıfatları varsa kaldırırverirsek, yazdığımız şeyleri bugün yedi yüz kişi anlayabilmekte ise yarın mutlaka yedi bin kişi anlar.

Türkçenin sadeleşmesi, kendi benliğine dönmesi konusunda tartışmalar giderek büyür ve genişler. Konuyu enine boyuna ele alanlardan biri de Şemsettin Sami'dir. Ona göre "Osmanlıca" terimi yanlış bir adlandırmadır. Dilimizin adı Türkçedir. Bu yargısını dilimizin tarihi gelişimiyle kanıtladıktan sonra bugünün diliyle şöyle der:

Dilimizin Türkçe, Arapça ve Farsçanın bir bileşimi olduğu söylenir. Ama bu bileşim, başka dillerde olduğu gibi kimyasal bir bileşim niteliği taşımaz. Çünkü dilimizde kullanılan Arapça ve Farsça sözcükler, dilimizin söylenişine ve kurallarına uymamış, yabancılıklarını korumuşlardır. Bu nedenle, bu yabancı sözcükleri istersek atar, dilimizi aratabiliriz. Bu, bizim elimizdedir.

Gördüğümüz gibi Tanzimat döneminde dil tartışmaları bilinçli bir nitelik kazanmıştır. Halkın anlayabileceği, açık, sade ve anlaşılır bir Türkçeye ulaşma eğilimi doğmuştur. Ama, böyle bir Türkçeye nasıl ve hangi yollarla varılacaktır? Tartışmalar, genellikle bu noktada toplanır. Bu sorunun kesin bir karşılığı bulunamaz. Bu yüzden de, izlenilecek yol ve seçilecek yöntem üzerinde birleşilemez. Yazarlar ve dilciler genellikle şu soruların tartışmalarını sürdürürler: Türkçe mi denecek, Osmanlıca mı? Türkçeyi, Arapça ve Farsçanın baskısından kurtarabilir miyiz, kurtaramaz mıyız? Kurtarırsak, bu yararlı mı olur, yararsız mı? Türkçe, üç dilin karışımından oluşmuş bir dil midir, değil midir? Türkçenin üç dilin karışımından oluşması onun gücünü gösterir mi, göstermez mi?

Tanzimatçıları, bu sorulara yönelten gerçek neden onların yetişme koşullarıdır. Yukarıda da değindiğimiz gibi, onların dil konusundaki düşünceleriyle eylemleri çokluk birbirleriyle bağdaşmaz. Örneğin Ziya Paşa, Türkçenin sadeleşmesinden yanadır. Bunu hem şiirlerinde, hem de düzyazılarında belirtmiştir. Bir şiirinde:

*Çıktıkça lisan tabiatından
Elbette düşer fesahatinden*

der. Şiirlerini yazarken bu düşünceye bağlı kalmaz, içerisinde tek bir Türkçe sözcük bulunmayan şu türden dize-ler yazar:

Subhâne men tahayyere fî sun'î hi'l-ukûl

Ziya Paşa gibi, Namık Kemal de dilde sadeleşmenin savunucularındandır. Böyle olmakla birlikte dilimizde bulunan Arapça ve Farsça sözcükleri dilimiz için “kuvvet” sayar, bunları bırakmanın gereksizliğini belirtmeğe çalışır. Kısaca, o da düşünceleri yönünden bir bütünlüğe varmış değildir.

Ne var ki Tanzimatçıların, dilimizin sadeleşmesi konusunda yaptıklarından çok, istedikleri, sadeleşme konusunda öne sürdükleri düşünceler önemlidir. Onlar, hastalığı bulmuş ve adlandırmışlardır. Ancak, hastalığı hazırlayan nedenleri giderememişlerdir.

Tanzimat döneminde Türkçenin sadeleşmesi üzerine ortaya konan düşünceleri ayrıntılara inmeksiz şu noktalarda toplayabiliriz:

1- Türkçede karşılıkları bulunan Arapça ve Farsça sözcükler kullanılmamalı.

2- Dilimize girmiş bulunan Arapça ve Farsça kurallar atılmalı, dilimizin kurallarına uyulmalı.

3- Türkçenin bir sözlüğü hazırlanmalı.

4- Halkın kolayca okuyup yazmasını sağlamak ereğiyle alfabe yeniden düzenlenmeli.

Tepkinin Yön Değiştirmesi

Dilimizin içerisine düştüğü anlaşılmaz duruma karşı, Tanzimat döneminde genişleyen bu tepki durmadı. Dil

tartışmaları, dilde sadelikten yana olanlarla olmayanlar arasında sürüp gitti. Ama, bu arada ortaya çıkan yeni bir akım, gerek bu tartışmaların gerekse Arapça ve Farsçanın Türkçe üzerindeki etkisine gösterilen tepkinin yönünü değiştirdi. Bu, Edebiyatı Cedide ya da Servetifünun diye adlandırdığımız edebiyat akımıdır.

Servetifünun dergisinin etrafından toplanan sanatçılar, edebiyata yeni bir hava getirmek istiyorlardı. Bu havayı yaratmak da geniş ölçüde dile bağlıydı. Kendilerinden önce gelenlerin kullandıkları dili yeterli bulmuyorlardı. Zengin bir dil gerekliydi. Bu, her türlü duygu ve düşünceyi bütün ayrıntıları ile anlatabilecek bir dil olmalıydı.

Servetifünuncular, istedikleri bu yeni dili yaratmaya yöneldiler. Bir yandan düzyazı ve şiir dilinin sözdizimini değiştirdiler, bir yandan da Arap ve Acem sözlüklerinden yeni yeni sözler bulup çıkardılar. Bu sözleri yazılarında ve şiirlerinde kullanmağa başladılar. Bununla da yetinmeyip Arapça ve Farsça sözlerden yeni sözcükler türettiler. Buldukları, türettikleri bu sözcüklerle o zamana değin benzerleri görülmemiş olan ad ve sıfat takımları kurdular.

Servetifünuncuların bu tutumu dildeki kargaşalığı artırdı. Dilin zenginleştirilmesi adına eşanlamlı birçok yabancı sözcük dilimize girdi. Aynı kavramı karşılayan sözcükler yan yana kullanılmağa başlandı. Örneğin bir yerde *ana* deniliyor, bir yerde *valide*, başka bir yerde ise *mâder* deniliyordu.

Bu durum yadırgandı. Servetifünuncuları yabancılarla öykünmek, ulusal beğeni ve söyleyişimizi bozmakla suçladılar. Böylece, Tanzimat döneminde belirmiş olan düşünce, halkın anlayacağı bir dille yazma düşüncesi bu tutumla gölgelenir gibi oldu. Ancak, Ahmet Mithat, Şem-

settin Sami, Necip Asım gibi yazarlar bu dönemde de halkın anlayacağı bir dilden yana çıktılar, Arap ve Fars dillerinin etkisinden kurtulmuş sade bir Türkçenin savunmasını yaptılar.

Servetifünuncuların dil tutumları ve anlayışları üzerindeki tartışmalar sürüp gidiyordu. Bu sıralarda Türkçenin sadeleşmesinden yana olanların dediklerine güç kazandıran bir ozanın, şiirleri dergilerde yayımlanmağa başladı. Bu ozan, Mehmet Emin Yurdakul'du.

Yurdakul'un şiirleri, yıllardan beri sürüp gelen kalıplaşmış bir düşünceyi yıkıyor, bunun dayanıksızlığını açıkça gösteriyordu. Bu düşünce şuydu:

Arapça ve Farsça sözcükleri, bu sözcüklerle kurulmuş tamlamaları kullanmadan değil Türkçe yazmak, konuşmak bile olanaksızdır. Oysa, Yurdakul'un şiirleri bütünüyle yabancı sözcüklerden arınmış, açık ve anlaşılır bir Türkçe ile yazılmıştı:

*Ben bir Türküm dinim cinsim uludur
Sinem özüm ateş ile doludur
İnsan olan vatanının kuludur
Türk evladı evde durmaz, giderim*

Hece ölçüsü ve sade bir dil ile yazılan bu şiirler, Türkçenin sadeleşmesinin karşısında olanlara güzel bir karşılık oluyordu. Ne var ki Servetifünun dilinin etkin olduğu bu yıllarda bu şiirlerin diline takılanlar da vardı: “Bu şiirlerin dili sadedir. Ama, böyle bir dille ancak günlük konuların şiiri yazılabilir. Yüksek ve soylu konuları bu dille işlemek olanaksızdır.” diyorlardı.

Sadeleşme Eyleminin Genişlemesi

İkinci Meşrutiyetle birlikte dil tartışmaları hızlandı. Ulusal bilincin uyanması, halka doğru yönelme atılımları “Türkçenin sadeleşmesi” konusunu yeniden ve daha

bilinçli olarak ortaya çıkardı. Bu konuda öne sürülen düşünceler nesnel bir nitelik kazandı. Giderek, Türkçenin sadeleşmesi isteği yaygınlaştı, genişledi.

Daha önce olduğu gibi, Meşrutiyet döneminde de sadeleşmeye giderken tutulacak yöntem üzerinde tek bir görüş yoktu. Soruna eğilen kişi ve kuruluşlar değişik görüşler öne sürüyor ve bunların savunmasını yapıyorlardı. Görüş ve düşünceler arasında birtakım çelişmeler, tutmazlıklar vardı. Örneğin, bu yıllarda İstanbul'da kurulmuş olan ve Türkçenin sadeleşmesiyle ilgilenen Türk Derneği şu görüşü savunuyordu:

Osmanlı Türkçesi bütün Osmanlılar arasında konuşulan millî bir dil olacak ve bu, dilleri ayrı fakat gönülleri ve duyguları bir olan bütün Osmanlıları aynı kutsal amaç etrafında toplayacaktır.

Böyle bir düşünce gerçekleşebilir miydi? Derneğin üyeleri arasında buna inananlar da vardı, inanmayanlar da. Yine kimi üyeler, Arapça ve Farsça sözcüklerin dilimizden atılmamasını, bunların korunması gerektiğini savunuyor, kimileri de bu sözcüklerin atılmasını istiyorlardı. Nitekim bu yüzden, dernek bu konuda önemli bir başarı sağlayamadı.

Türk Derneği "Osmanlı Türkçesini konuşulan millî bir dil haline getirme" düşüncesini ortaya atmadan önce Ömer Seyfettin, arkadaşı Ali Canip'e şunları yazmaktaydı:

"Arapça ve Farisice terkiplerin hiç lüzumu yoktur. Bunlar ancak süs içindir. Kimin gösterecek düşüncesi yoksa, onları çok kullanmıştır. Eğer o terkipler terk olunursa tasfiyede büyük adımlar atılmış olur. Bunu yalnızca başaramam. Geliniz Canip Bey, edebiyatta, lisanda bir ihtilâl yapalım."

1911 yılında *Genç Kalemler* dergisi etrafında bir bölük genç toplandı. “Edebiyatta, lisanda bir ihtilâl yapmak” isteyen Ömer Seyfettin de bunlar arasındaydı. Dergide, Türkçenin sadeleşmesi konusundaki düşüncelerini yaymağa çalışıyordu. Bu düşüncelerinde daha önce Ali Canip’e yazdığı mektubundaki görüşlerinden daha değişik bir tutum içindeydi. Söylediklerinde kesin ve açık değildi. Örneğin, *Genç Kalemler*’deki bir yazısında şöyle diyordu:

Yeni lisan ilim lisanına da tesir edeceği için artık ıstılahlar ve umumiyetle yeni tabirler ya Arapçanın, Acemcenin basit lâfızlarından yahut Türkçe terkiplerden teşkil olunacaktır.

Genç Kalemçilerin öncelikle istedikleri şuydu: Yazı dili ile konuşma dilini birleştirmek. Birleştirme, nasıl gerçekleşecekti? İzlenecek yol ne olacaktı? Bunu kesin olarak bilmiyorlardı. Bu yüzden kendi aralarında tartışmalara girişiyorlardı.

Genç Kalemler dergisinin yazı kurulu sürüp giden dil tartışmalarına bir açıklık getirmek ereğiyle bir soruşturma açtı. Soruşturmada yer alan soruları özetlersek şu noktaları kapsıyordu:

1- Dili sadeleştirmek ve yenileştirmek isteyenlerin, dillerin doğal gelişimini çabuklaştırmaya, kolaylaştırmaya yetkileri var mıdır?

2- Bir dil, başka dillerden gerekseme duyduğu sözcükleri alabilir, ama kural alabilir mi?

3- Üç dilin karışımıyla oluşmuş bir dil olabilir mi? Buna göre Türkçeye Osmanlıca denilebilir mi? Denilemezse, dilimizi bu durumdan kurtarmak bizim için bir görev değil midir?

4- Türkçeyi sadeleştirmek ereğiyle şimdiye değin “tasfiyeciler”lerin yaptıkları gibi dilimizde benimsenmiş,

yerleşmiş olan Arapça ve Acemce sözcükleri atarak, Çağataycadan, Türkmenceden sözcükler almak, dillerin doğal gelişimiyle bağdaşabilir mi?

5 – Dilin sadeleşmesinde ve yenileşmesinde Arapça ve Farsça tamlamaların, çoğulların ve edatların kullanılmamasını istemek, Türkçenin doğal gelişimi için en uygun bir yol değil midir?

6– Klişe durumunda olan yabancı tamlamaları olduğu gibi bırakmak, *menekşe*, *kavga*, *kalabalık* gibi Türkçeleşmiş Arapça ve Farsça sözcükleri Türkçede söylendiği gibi yazmak, onları benimsemek doğru olmaz mı?

Soruşturma, Meşrutiyet döneminde dil tartışmalarının hangi noktalar üzerinde toplandığını göstermektedir. Görüldüğü gibi “sadeleşme konusu” türlü yönleriyle ele alınmaktadır. Bu konuda ortaya değişik çözüm yolları atılmaktadır. Yıllardan beri sürüp gelen ve bir türlü adlandıramayan sorunlara artık birer ad konmuştur.

Ömer Seyfettin’in öncülüğü ile açılan bu “yeni lisan” tartışmalarına Ziya Gökalp da katıldı. Türkçenin sadeleşmesi konusundaki görüşlerini hem şiirleri, hem de düzyazılarıyla açıkladı. Sadeleşme eyleminin bilinçlenmesinde, yaygınlık kazanmasında Ziya Gökalp’ın önemli bir etkisi oldu.

Ziya Gökalp’ın dilimizin sadeleşmesi konusunda belirli görüşleri ve düşünceleri vardı. Öne sürdüğü bu düşünceler kısaca şu noktalarda toplanıyordu:

1– Ulusal dilimize erişebilmek için, Osmanlıca hiç yokmuş gibi bir yana atılmalı, halk edebiyatına yön vermiş olan Türkçe benimsenmelidir. Yazı dilinde de İstanbul halkının, özellikle İstanbul hanımlarının konuştuğu Türkçe örnek alınmalıdır.

2- Halk dilinde eşanlamlısı bulunan Arapça ve Farsça sözcükler atılmalı, tam eşanlamlısı bulunmayanlar korunmalıdır.

3- Halkın dilinde yaşayan, söyleniş ve anlam yönlerinden yanlış sayılan Arapça ve Farsça sözcüklerin bu bozulmuş biçimleri Türkçe sayılmalı, bu tür sözcüklerin yazılışları da söylendiği gibi olmalıdır.

4- Yerlerini yenilerine bırakmış, ölü bir nitelik kazanmış olan eski Türkçe sözcükler yeniden diriltilmemelidir.

5- Yeni bir terim yapılacağı zaman, önce halk dilindeki sözcükler arasından aranmalı, bulunmazsa Türkçe eklerle Türkçe köklerden türetilmeli, türetme de olanaksızsa Arapça ve Farsçadan alınmalıdır. Teknik alanlarla ilgili sözcüklerse yabancı dillerden olduğu gibi alınmalıdır.

6- Arapça ve Farsçanın ekleri, kuralları ve bu kurallara göre yapılmış tamlamaları dilimize sokulmamalıdır.

7- Halkımızın bildiği ve kullandığı her sözcük Türkçe sayılmalıdır.

Görüldüğü gibi Ziya Gökalp'ın bu düşüncelerinde de yer yer çelişen noktalar vardır. Bir yandan Osmanlıca'yı unutmamızı, yok saymamızı gerekli görmekte, bir yandan da Arapça ve Farsçadan yeni sözcükler alabileceğimizi söylemektedir. Oysa bu tutuma, bir şiirinde yine kendisi karşı çıkar:

*Evinin yemişi erikle elma
Komşunun bağından hurmayı alma
Başka dile uymaz annenin sesi
Her sözün ararsan vardır Türkçesi.*

Her sözün bir Türkçesi olduğu, aranırsa bunun bulunabileceği bir gerçektir. Bu gerçeğe Ziya Gökalp par-

mak basmıştır. Ancak, kendisi de böyle bir aramaya gitmemiştir. Sözelimi, Türkçe sözcüklerden sözcük türetme yerine, Arapça sözlerden yeni sözcükler türetmiş ve bunları Türkçeye sokmuştur: *Şen'niyet*, *mefkûre* örneklerinde olduğu gibi.

Bütün bunlarla birlikte, düşünce ve tutumlardaki çelişmelere karşın, yine de sadeleşme akımı Meşrutiyet dönemi içerisinde güçlendi. Giderek ulusal bir özellik kazandı. Hele, Balkan Savaşında uğranılan yenilgi, kendimize dönüş özlemini güçlü bir tutku haline getirdi. Bu da kendiliğinden dilde sadeleşme akımını hızlandırdı, onu olumlu yönde etkiledi.

Halkın ulusal duygusunu kamçılarlamak ve bilinçleştirmek için dergiler çıkmaya başladı. *Türk Yurdu*, *Halka Doğru*, *Türk Sözü* gibi dergilerde toplananlar, halka, halkın diliyle seslenmenin gerekliliğini anladılar, bunu savundular. Böylece halkın diline dayanan, onun sorunlarını konu edinen ulusal bir edebiyatın ilkeleri üzerinde yeni yeni düşünceler ortaya atıldı. "Millî edebiyat" diye adlandırdığımız bir dönem ve yeni bir akım doğdu. Bu akım içerisinde sade Türkçe ülküsü, artık özlemekten eyleme geçmeye yöneldi.

Bu arada, Birinci Dünya Savaşı çıktı. Bu savaşta yenildik. Bu yenilgi düşünce ve duygu alanında da birtakım kargaşalıklara yol açtı. Bu yüzden İkinci Meşrutiyet dönemi içerisinde hızlanan dilde ve düşüncede kendimize dönüş akımına karşı birtakım kuşkular uyandı. Bir yandan Türkçülüğe, bir yandan da sadeleşmeye karşı yeni saldırılar başladı.

Görülüyor ki dilimiz IX. yüzyıldan bu yana yabancı dillerin etkisi altında kalmıştır. Bu etkiyle birlikte, ona karşı,

kişisel yakınıklar ve tepkiler de doğmuştur. Ama bu tepkiler, hemen hiçbir dönemde tam bir bütünlük, bilimsel bir nitelik almamıştır. Sorunlar bulunmuş, tartışılmış, bunların giderilmesi için değişik çözüm yolları önerilmiştir.

Önerilen yollarda tam bir görüş birliği yoktur. Düşünce ve eylemler arasında uymazlıklar vardır. Kimileri sadeleşmeden yana çıkmış, ama yazılarında sadeleşmeye karşı bir tutum takınmıştır; kimileri de düşünceleriyle sadeleşmeye karşı olmuşlar, ama yazılarında ise sadeleşmeden yana. Bu durum ve bu ortam Cumhuriyet dönemine değin sürmüştür.

DİL DEVRİMİNE DOĞRU

Atatürk Devrimleri

Kurtuluş Savaşı başarıyla sonuçlandı. Bu savaşın ereği, yurdu yalnızca düşmanlardan kurtarmak, siyasal bir bağımsızlık kazanmak değildi. Toplumumuzu geri bırakan, onun çağdaşlaşmasını engelleyen nedenleri de ortadan kaldırmak gerekiyordu. Bu nedenler giderilmedikçe, Kurtuluş Savaşımızın tam olarak ereğine ulaştığı söylenemezdi.

Kurtuluş Savaşını başarıyla sonuçlandıran Atatürk, bir konuşmasında onu şöyle değerlendiriyordu:

Zafer bir fikrin istihsaline hizmet nisbetinde kıymet ifade eder. Bir fikrin istihsaline dayanmayan zafer payidar olamaz. O, boş bir gayrettir. Her büyük meydan muharebesinden, her büyük zaferin kazanılmasından sonra yeni bir âlem doğmalıdır. Yoksa, başlı başına zafer boşa gitmiş bir gayrettir.

Bir başka konuşmasında da Atatürk yine aynı gerçeğe değinir: “Üç buçuk sene süren bu mücadeleden sonra, ilim bakımından, maarif bakımından mücadelemize devam edeceğiz ve eminim ki bunda da muvaffak olacağız.”

Atatürk, bu düşünceleriyle Kurtuluş Savaşımıza bitmiş gözüyle bakmıyordu. Ona göre gerçek savaş, savaş alanında elde ettiğimiz bu başarıdan sonra başlayacaktı. Bu savaş, toplumumuzu her alanda değiştirme, çağdaşlaştırma savaşı olacaktı.

Toplumumuzu geliştirme, çağdaşlaştırma toplum yapımızın dokusunu meydana getiren temel kurumlarda köklü dönüşümler yapmakla gerçekleşebilirdi. Bu bakımdan Cumhuriyetin ilanı ile birlikte her alanda yeni yeni

atılımlar yapıldı. Halifelik kaldırıldı. Eğitim ve öğretimde birlik sağlandı. Yargı kurumları birleştirildi. Yasa devrimi, şapka ve kılık kıyafet devrimi yapıldı. Uluslararası takvim, saat ve ölçüler benimsendi. Tekkeler kapatıldı. Bunlar, ileri ve çağdaş bir Türkiye yaratma ülküsüne varmak için yapılan atılımların başlıcalarıydı.

Bugün ayrı ayrı adlarla andığımız bu atılımlar, gerçekte tek bir düşünceye dayanıyordu: Türk toplumuna batı uygarlığı içerisinde bir yer kazandırmak, onu ileri toplumlar katına erdirmek. Bu ereğe yönelen atılımların tümüne birden *Atatürk Devrimi* diyoruz. Bunu Yakup Kadri Karaosmanoğlu bir yazısında şöyle açıklar: “Atatürk devrimleri ve bu devrimleri sağlayan atılımlar bir bütündür. Bunların hepsi şu amaca ulaşmak içindir: *Türk Ulusunun bağımsızlığı*.”

Bir ulusun bağımsızlığı ne demektir? Yukarıda da değinildiği gibi, salt siyasal alanda bağımsız olan ve öbür alanlarda bağımlı kalan bir ulusun bağımsızlığı tek yönlüdür. O ulusun tam bağımsız sayılması, düşünce, dil ve duygu alanlarında da bağımlılıktan kurtulmasıyla olur. İşte, Atatürk devriminin ereği de budur, toplum yapımızı oluşturan tüm kurumları bağımsız kılma, kendi ulusal nitelikleri içerisinde geliştirmedir.

Toplumun en önemli kurumlarından biri de dildir. Dil, bir toplumun ulusal benliğini biçimlendirir, düşünce ve duygu yaşamına yön verir. Bir toplumu değiştirmek, ona yeni bir yaşama düzeni getirmek geniş ölçüde o toplumun diline bağlıdır.

Cumhuriyetten sonra yapılan atılımlarla Türk toplumunun temel kurumlarında değişme ve dönüşümler başladı. Bu değişme ve dönüşümlerin, dilimizi de kapsaması kendili-

ğinden oldu. Çünkü devrim bir bütündü, toplumumuzun bütün kesimlerini kapsıyordu. Öbür yandan çağdaş uygarlık düzeyine varabilmek için önce insana yönelmek gerekliydi. İnsanı değiştirmek, onun düşünce dünyasını değiştirmekle gerçekleşebilirdi. Düşüncenin değişmesi, dilin değişmesi demektir. Bu bakımdan yeni bir uygarlık alanına girebilmek için dilimizde de devrim yapmak, kaçınılmaz bir gereklilik olmuştur.

Dil Devrimi Niçin Gerekliydi?

Dil ile düşünce arasında çok sıkı bir bağlantı vardır. Bir toplumun düşünce alanında gelişmesi, öncelikle dilinin yetkinliğine, zenginliğine bağlıdır. Gelişmiş, yetkin ve zengin bir dilden yoksun bir toplum düşünce alanında yaratıcı olamaz. Bu, dilbilimsel bir gerçektir.

Dilimizi geliştirme, sadeleştirme, kendi benliğine kavuşturma çabaları Tanzimattan beri sürüp gelmişti. Bu çabalar, ereğine varamamıştı. Bunun nedeni açıktı: Gösterilen çabalar belirli bir erekten, bilimsel bir tutumdan yoksundu.

Dilimizi düzeltme, onu geliştirip ulusal benliğine kavuşturma için gerekli olan bilimsel görüş, gerçekçi düşünüş ancak Atatürkçülüğün ilkeleriyle belirdi. Bu ilkeler, Atatürkçülüğün özü olan *devrimcilik*, *halkçılık*, *ulusçuluk* kavramlarına dayanıyordu.

Devrimcilik, halkçılık, ulusçuluk kavramlarının yararlık kazanması, bir başka deyişle uygulanabilirliği öncelikle dil devrimini gerektiriyordu. Bir bakıma bu ilke ve kavramlar, dil devrimimizi gerektiren temel nedenlerdi.

Atatürkçülüğün devrimcilik ilkesi neden dil devrimini gerektiriyordu? Devrimle dil arasında ne gibi bir bağlantı vardı?

Genel bir tanımla devrim, bir toplumun yaşamında önemli işlevi olan kurumların kökten değiştirilmesi ya da yenileştirilmesidir. Bilindiği gibi, Atatürk devrimi de toplum yapımızı kökten değiştirme, yenileştirme eylemidir. Toplum yapımızın değişmesi ise ilk elde düşünce ve ekinç (kültür) değişimini gerektirir. Dili değiştirmeden, her türlü kavramları karşılayabilecek bir düzeye eriştirmeden toplumda bir düşünce değişikliği beklenemez.

Bir dil, başka dillerin karışımından oluşmuşsa, o dilin söz dağarcığı yabancı sözcüklerle yüklüyse, böyle bir dille açık seçik düşünülemez. Düşünüş yönünden açıklığa ulaşmamış toplumlarda ise değişimler köklü ve bilinçli olamaz. İşte, Türk toplumuna yeni bir yaşama düzeni getirmeyi erekleyen Atatürkçülüğün bu ereğine varması geniş ölçüde bireylerin düşünebilme yeteneklerinin geliştirilmesine bağlıydı. Bu da yüzyıllarca yabancı dillerin etkisinde kalmış olan Türkçeyi, bu etkiden kurtarmak, arıtmak ve özleştirmekle sağlanabilirdi.

Köklerini bilmediğimiz sözcüklerin anlamlarını kavrayamadığımız gibi, onlarla açık seçik düşünemeyiz de. Örneğin, *istiklal* sözcüğünü ele alalım. Neyin nesidir bu sözcük? Kökünü kökenini bilmeden kullanabiliriz, onunla ilgili öbür sözcükleri de anlayamayız. Ama, bu sözcüğün Türkçesi olan *bağımsızlık*'ı anlamakta bir güçlük çekmeyiz. Sözcüğün kökü olan *bağ*'ın anlamı için de onu kavrayabiliriz. Aynı yolla, *bağımlı*, *bağımsız* gibi kavramları da kolayca anlamlandırabiliriz. O halde, Türkçe düşünme, Türkçe sözcüklerle olur. Düşünce değişikliğine dayanan Atatürkçülüğün devrimcilik ilkesi de, bu yönden, dil devrimine dayanır.

Devrimcilik gibi, halkçılık da dil devriminin yapılmasını gerektiriyordu. Bunun nedeni açıktır. Halkçılık, birey-

ler arasında hiçbir ayrıcalık kabul etmemektir. Ne var ki Cumhuriyet dönemine değin halkla aydınlar arasında büyük bir uçurum açılmıştı. Bu uçurum, kendini daha çok dilde göstermişti. Aydınların diliyle halkın dili birbirinden ayrılmıştı. Aydınların dili devletin dili demekti. Bu, daha önce de değinildiği gibi Arapça ve Farsça ile yüklü melez bir dildi. Halkın anlamadığı, konuşmadığı bir dildi.

Öğretim dili halkın diline, Türkçeye dayalı değildi. Bu yüzden halk yığınları eğitim ve öğretimden payını alamamıştı. Nitekim Tanzimatla birlikte başlayan halkı eğitme çabaları verimli olamamıştı. Okuryazar oranı oldukça düşüktü.

Yeni bir Türkiye yaratma ülküsüne dayanan Atatürkçülük, bir ilke olarak "halkçılık"ı benimsedi. Halka yönelmek gerekiyordu. Devletin diliyle halkın dili arasındaki uçurum kapanmalıydı. Bunun için halkı okuryazar kılmak, öğretim dilini halkın diline dayandırmak yapılacak işlerin başında geliyordu. Bunlar da bir dil devrimini zorunlu kılıyordu.

Dil devrimiyle, her şeyden önce yazı diliyle konuşma dili arasında bir bağlantı kurulacaktı. Halkın, aydınların, devletin dili aynı düzlemde birleştirilecekti. Yazı dilinden, bilim ve yasa dilinden bütün yabancı öğeler atılacaktı. Ana kaynağa, halkın dili olan Türkçeye gidilecek, onun egemenliği sağlanacaktı. Böylece, toplumdaki bireyler arasında öteden beri süregelen ayrıcalıklar, dil ayrılığının giderilmesiyle sona erecekti. Bu da halkçılık ilkesinin uygulanmasında önemli bir adım olacaktı.

Devrimcilik, halkçılık ilkeleri gibi ulusçuluk da dil devrimini gerekli kılan etkenlerden biridir. Bir toplumu, öbür toplumlardan ayıran, ona ulus olma kimliğini kazan-

dıran kurumların başında dili gelir. Kendine özgü, bağımsız bir dilden yoksun toplumlar çokluk, benliklerini koruyamazlar. Böyle toplumlarda ortak bir ülkü ve ekinç birliği doğmaz. Bireyler, ulusal bir duygunun bilincine varamazlar. Bu, toplumsal bir gerçektir.

Büyük Atatürk, bu gerçeği görmüştü. Ulusal bağımsızlığın, dil bağımsızlığıyla gerçekleşebileceğini biliyordu. Bunun için Türkçeyi yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmayı gerekli görüyordu. Bu, gerçekleşmezse ulusal duyguyu Türk toplumu içerisinde geliştirip kökleştirmek de gerçekleşemezdi. Bunun için yapılacak iş açıktı: Türkçeyi yabancı dillerin baskısından kurtarmak, onu kendi olanaklarıyla zenginleştirip öz benliğine kavuşturmak. Bu da kendiliğinden olamazdı. Bir dil devrimiyle sağlanabilirdi.

Gördüğümüz gibi Atatürkçülüğün dayanakları olan devrimcilik, halkçılık, ulusçuluk dil devrimini gerektiren temel nedenlerdir.

İlk Adım: Harf Devrimi

Dilimizin özleşmesi, ulusal benliğine kavuşması için Arap yazısının atılması gerekiyordu. Arap yazısı Türkçenin yapısına uygun değildi, öğretimi ve öğrenimi de çok güçtü. Sonra, bir devrim başlamıştı. Bu, her alanda yeni bir Türkiye'nin yaratılması devrimiydi. Doğal olarak, bu devrim, kendi yazısını da yine kendi getirecekti.

Arap yazısı, batı uygarlığına girmemizi engelliyordu. 1908'den birkaç yıl önce Atatürk, yabancı bir bilim adamına bu konuda şunları söylemişti: "Batı uygarlığına girebilmemize engel olan yazıyı atarak, kılık kıyafetimize değin her şeyimizde batılılara uymalıyız. Bunların hepsi bir gün olacaktır."

Beklenen gün gelmişti artık. Bir “alfabe komisyonu” kuruldu. Hazırlıklar, çalışmalar yapıldı. Yeni Türk harfleri saptandı. 8 Ağustos 1928 günü Atatürk, İstanbul’da Sarayburnu Parkında bir konuşma yaptı:

Arkadaşlar, bizim uyumlu, zengin dilimiz yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Yüzyıllardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan ve anlamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak ve bu gerçeği anlamak zorundasınız. Anladığımızın izlerine yakın zamanda bütün dünya tanık olacaktır.

Çok işler yapılmıştır. Ama bugün yapmak zorunda olduğumuz, son değil, lâkin çok gerekli bir iş daha vardır: Yeni Türk harfleri çabuk öğrenilmelidir. Türk harflerini her yurttaşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu yurtseverlik ve ulusseverlik ödevi biliniz.

Bu ödevi yaparken düşününüz ki bir ulusun, bir sosyal topluluğun yüzde onu yirmisi okuma yazma bilir, yüzde sekseni bilmezse bu ayıptır. Bundan insan olarak utanmak gerekir. Bu ulus, utanmak için yaratılmış bir ulus değildir. Övünmek için yaratılmış, tarihi övünçlerle dolu bir ulustur. Ama ulusun yüzde sekseni okuma yazma bilmiyorsa bu yanlış bizde değildir. Türkün karakterini anlamayarak kafasını birtakım zincirlerle saranlarındır. Artık geçmişin yanlışlarını kökünden temizlemek zorundayız.

Harf devrimi bir yönüyle dil devrimi demekti. Yeni Türk harfleri, Arapça ve Farsçanın Türkçe üzerindeki baskısını azaltacaktı. Dilimize girmiş olan Arapça ve Farsça sözcükleri yazarken bunların kök imlalarını göz önünde tutmayacaktık. Onları, yeni alfabemizin kurallarına göre yazacaktık. Bu da Arapça ve Farsça sözcüklerin söylenişlerini Türkçeleştirecekti. Ayrıca, dilimize girecek olan Arapça ve Farsça sözcükler dilimize kendi kuralla-

rına göre giremeyecekti. Girenler de yeni alfabemizin önünde yabancılıklarını hemen belirteceklerdi. Böylece dilimizin bu sözcüklerden arınması kolaylaşacaktı.

Harf Devriminden Sonra

Harf devrimi, kısa bir süre içerisinde gerçekleşti. Okuryazar oranı hızla arttı. Dilimize girmiş olan yabancı sözcüklerin yabancılıkları büsbütün ortaya çıktı. Bunları Türkçeden atma, yerlerine Türkçe karşılıklar arama isteği belirdi. Yazarlar, ozanlar kendiliğinden bu isteğe uymaya başladılar. Kişisel de olsa Arapça ve Farsça sözcüklere Türkçe karşılıklar bulup kullanıyorlardı. Ama bu çabalar dağınıktı.

1 Eylül 1929'da okullardan Arapça ve Farsça dersleri kaldırıldı. Bu, dilimizin yabancı sözlerden arınmasında oldukça önemli bir adım oldu. Böylece, dilimizin kapısı bu iki dilin sözcüklerine kapatılmış oluyordu.

Okullardan Arapça ve Farsça dersleri kaldırılırken, harf devrimi için kurulmuş olan “dil encümeni” bir yandan da dilimizin arıtılması için çalışıyordu. Bu çalışmalar toplu ve bilimsel bir yöntem üzerine oturmamıştı. Bununla birlikte dilimizi “arılaştırma” ve “özleştirme”nin ortamı hazırlanıyordu.

12 Nisan 1931'de “Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti” kuruldu. Bu kurumun ereği Türk tarihini bilimsel bir yöntemle incelemektir. Bir toplumun tarihini dilinden ayırmak olanaksızdır. Çünkü, toplumların tarihleriyle dilleri arasında sıkı bağlantılar vardır. Bu yönden, Türk dilini de tarihiyle birlikte incelemek gerekiyordu. Bu gerçeği gören Atatürk: “Artık dil işlerini düşünecek zaman gelmiştir.” dedi. Çalışmalarını dil üzerine yöneltti.

Türk Dil Kurumunun Kuruluşu

Dil sorunu, kişisel ve dağınık çabalarla çözümlenemezdi. Bu, çok yönlü bir işti. Türkçenin bir sözlüğü yapılacak, dilbilgisi ve sözdizimi kuralları saptanacak, Türkçenin ekler dizisi ortaya çıkarılacak, onun başka dillerle ilişkileri araştırılacaktı.

Bu işler, kişisel çalışmalarla başarılamazdı. Nitekim, geçmişteki çabalar bunu doğruluyordu. Bunun için başlı başına bir kurum ve özel bir örgüt gerekliydi. Atatürk, bu gereği yerine getirdi. 12 Temmuz 1932’de Türk Dil Kurumunu kurdurdu. O zamanki adı “Türk Dili Tetkik Cemiyeti” idi. Başkanı Samih Rifat, genel yazmanı Ruşen Eşref, üyeleri de Celâl Sahir ve Yakup Kadri idi.

Birinci Türk Dil Kurultayı

Türk Dil Kurumunun ya da o zamanki adıyla Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kuruluşundan kısa bir zaman sonra, Birinci Türk Dil Kurultayı toplandı. Toplantının ereği dil konularını görüşüp tartışmak, yapılacak işleri ve izlenecek yolu belirtmekti. Toplantıya yazarlar, dil uzmanları, öğretmenler ve ilgililer katıldı.

Kurultayda dilimizin ana sorunları türlü yönleriyle ele alındı. Türkçenin kökleri, geçmişteki durumu, çağdaş gereksinimleri karşılama ve gelişmesi için yapılacak işler enine boyuna tartışıldı. Değişik görüşler öne sürüldü. Sonunda şu noktalar üzerinde birleşildi:

“Halkımız, aydınların dilini anlayamamaktadır. Türkçemiz tarihî gelişimi içerisinde Arapça ve Farsça sözcüklerin baskınına uğrayarak öz benliğini yitirmiştir. Ayrıca, Doğu uygarlığı alanından çıkmış, Batı uygarlığına geçmiş bulunuyoruz. Bu bakımdan dilimizi, içerisine girdiğimiz bu uygarlığın getirdiği yeni kavramları karşılayabilecek

bir düzeye ulaştırmalı, geliştirmeliyiz. Bunun için de dilimizin kendi olanaklarından yararlanmalıyız. Özellikle, halkın konuşma dilinden, eski yapıtlardan, tarama ve derlemeler yapmalıyız. Türkçenin sözcük türetme yollarını araştırmalı, bunlarla yeni sözcükler türetmeliyiz.”

Bu ilk kurultay, yapılacak işleri, tutulacak yolu açıkça ortaya koymaktadır. Bu bakımdan dilimizin tarihi içerisinde özel bir yeri ve değeri vardır. Bunun içindir ki bu ilk kurultayın açılış günü olan 26 Eylül 1932 tarihi, **Dil Bayramı** olarak kabul edilmiştir. Her yıl bu tarihte törenler düzenlenerek Dil Bayramı kutlanır. Bu törenlerde dil devriminin ereği ve dilimizin sorunları değerlendirilir.

Birinci Türk Dil Kurultayı, yıllardan beri sürüp gelen Türkçeyi yabancı dillerin baskısından kurtarma akımına, tam bir bütünlük ve bilinçlilik getirdi. Yapılacak işler belirlendi. Bununla birlikte, bu birinci kurultayda bile, dile dokunulmamasını, dilin kendi kendine gelişebileceğini savunanlar çıktı. Onların bu düşünceleri bilimsel yöntemlerle eleştirildi. Kurultayın sonunda oy birliğiyle şu tasarı benimsendi:

“Büyük Gazi’nin koruyuculuğuyla onurlanan Türk Dili Kurultayının günlük tartışmalarını candan dinledik. İlk uygarlığı kuran Türkler olduğu gibi ilk uygarlık dilinin de Türkçe olduğundan kimsenin kuşkusu kalmadı. Dillerin kaynağını araştıran birçok bilim adamları göstermişlerdir ki Türk dili, Hint-Avrupa denilen dillerle, Sami denilen dillerin anasıdır. Türk dili yüzyıllardan beri yabancı dillerle karışarak özlüğü, temizliği bozulmuşken bile, doğu uygarlığının başlıca anlatış araçlarından biri olmuştur.

Türk dili yeniden işlenip özlüğüne kavuşturulursa, bugün de en ileri sayılan uygarlık dilleri arasında yerini bulacağına kuşku yoktur. En kestirme, en doğru yoldan dileğimize ermek için devlet, ulus hep birden elbirliğiyle çalışmalıdır. Bizim çare olarak düşündüklerimizi aşağıya sıralıyoruz. Kurultayın bunları kararlaştırmasını dileriz:

1- Türkçenin gerek Sümer, Eti gibi en eski Türk dilleriyle, gerek Hint-Avrupa Sami denilen dillerle karşılaştırılması yapılmalıdır.

2- Türkçenin tarihsel gelişimi araştırılmalı, karşılaştırılmalı bir grameri yazılmalıdır.

3- Türk lehçelerindeki sözcükler derlenerek lehçeler sözlüğü, terimler sözlüğü, Türkçenin dilbilgisi öncelikle hazırlanmalıdır. Bütün bunlar yapılırken Türkçenin eklerinin araştırılmasına, bu eklerin ve edatların dilimizin gereksinmelerine yetecek bir biçimde işlenmesine önem verilmelidir.

4- Türkçenin 'tarihî grameri' yazılmalıdır.

5- Doğu ve batı ülkelerinde çıkan Türk diliyle ilgili eserler toplanmalı, bu eserlerden gerekli olanlar dilimize çevrilmelidir.

6- Kurum (cemiyet) gerek kendisinin, gerek dışarda Türk dili işleriyle uğraşanların incelemelerini bir dergi ile yayımlamalıdır.

7- Memleket gazetelerinde dil işlerine özel bir yer verilmelidir."

Bu noktalar, genel olarak Türk Dili Tetkik Cemiyetinin programını da dile getiriyordu. Kurultayda bu noktaların dışında kalan sorunların da üzerinde durulmuştu.

Atatürk'ün öncelikle çözümünü istediği sorun, halkın diliyle aydınların dili arasındaki ayrılıktı. Bu ayrılık, kısa

bir süre içerisinde giderilmeliydi. Bu da halkın diline gitmekle çözülebilecekti. Çünkü Türkçe, halk ağızlarında benliğini, arılığını korumuştur. Aydınların dilinde ise yabancı öğelerle yozlaşmış, benliğini yitirmişti.

TEMEL ATILIM: DİL DEVRİMİ

Eyleme Geçiş

Birinci Türk Dil Kurultayı, saptadığı programı uygulamak için yeni bir yönetim kurulu seçti. Yönetim kurulu programındaki işlerin gerçekleşmesini sağlamak amacıyla değişik çalışma kolları kurdu. Bu kollar şunlardı: *Gramer -Sözdizimi Kolu, Sözlük-Terim Kolu, Derleme Kolu, Dilbilim -Filoloji Kolu, Etimoloji Kolu, Yayın Kolu.*

Her kol, kendi alanına giren işleri yapmak için çalışmalara başladı. Köklü atılımlara girişildi. Artık ülkemizde de bir “dil seferberliği” başlamıştı. Bu seferberliğin ereği şuydu: Türkçeyi yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmak, ulusal benliğine erdirmek, batı uygarlığının bütün kavramlarını karşılayabilecek yetkin bir “kültür dili” durumuna kavuşturmak. İşte, bu ereği gerçekleştirme konusunda yapılan girişimlerin tümüne birden DİL DEVRİMİ dendi.

Dil devrimini ereğine vardırmak için yukarıda sayıp dökülen işlerden başka şunlar da yapılacaktı:

1- Türk dilini ulusal ekincimizin (kültürümüzün) eksiksiz bir anlatım aracı durumuna getirmek, çağdaş bir “kültür dili” zenginliğine, yetkinliğine ulaştırmak.

2- Yazı dilindeki Türkçeye yabancı kalmış tüm öğeleri atmak. Halkçı bir yönetimin gerektirdiği bir yolla halk ile aydınlar arasındaki dil uçurumunu ortadan kaldırmak. Temel öğeleri öz Türkçe olan ulusal bir Türkçeyi yaratmak.

3- Bunları gerçekleştirmek için:

A) Yazılı belgeleri, halkın dilini tarayarak büyük bir Türkçe sözlük hazırlamak. Türk lehçelerini kapsayacak bir sözlük meydana getirmek. Ayrıca dilimizin yasa, yapı ve kurallarını saptamak.

B) Batı dillerinden aşağı olmamak üzere, onlardaki değişik kavramları anlatacak, kesinliği, açıklığı sağlayabilecek nitelikte, bilim dilimizin belkemiği olan terimleri bulmak.

C) Çalışmalarda en güzel, en uyumlu Türkçeye bağlı kalma ilkesini gözden ırak tutmamak.

Bu erek ve ilkelerin ışığı altında çalışmalar hızlandı. Halk ağzından derleme işlerine girildi. Önce bir "Söz Derleme Kılavuzu" hazırlandı. Yurdun her köşe ve bucağında Söz Derleme Ocakları kuruldu. Bu ocaklar, hazırlanan kılavuza göre derleme işini yürüttü. On dokuz ay gibi kısa bir sürede 130.000 fişlik söz derlendi. Böylece, Türkçe kendi kaynağına, halkın diline yöneldi.

Derleme işlerinin yanı sıra dilimizdeki yabancı sözcüklere Türkçe karşılıklar arandı. Bu konuda soruşturmalar düzenlendi. Hemen her gün on, on beş yabancı sözcük dizisi ortaya atılıyor, bunlara Türkçe karşılıklar aranması isteniyordu.

Gazete ve dergilerde özel dil köşeleri açıldı. Bu köşelerde yabancı sözcüklerin eleştirilmesi yapıldı. Bunların yerine öz Türkçeleri önerildi. Önerilen yeni sözcüklerle yazılmış yazılar, buralarda yayımlanmağa başladı. Kısaca, bütün ulus, açılmış olan bu dil seferberliğine katılmış oldu.

Çalışmalar tek yönlü değil, çok yönlüydü. Halk ağzından derlemeler yapmak, yeni sözcükler türetilmekle yetinilmedi. Türkçenin eski kaynaklarına gidildi. Eski metinler de tarandı. Bu taramaların sonunda büyük bir

sözlük niteliği taşıyan *Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi* ortaya çıktı. Bu, o günler için oldukça önemli bir yapıttı. Yazılarda kullanılacak Türkçe sözler için belirli bir kaynak ortaya çıkmıştı.

Bilimsel çalışmalar da aynı hızla ilerledi. Türk dilinin Hint-Avrupa, Hâmî-Sâmî dilleriyle karşılaştırılması yapıldı. Dilimizin tarih içindeki gelişimi üzerinde çalışmalara gidildi. Türkçede sözcük türetmenin yolları araştırıldı.

İkinci Türk Dil Kurultayı

1934 yılının 18-23 Ağustos günleri arasında İkinci Türk Dil Kurultayı toplandı. Bu kurultaya da yerli ve yabancı dil uzmanları katıldılar. Kurultayda Türkçenin dünya dilleri arasındaki yeri ele alındı. Bu konudaki bildiriler okundu. Bütün terimlerin Türkçe köklerden türetilmesi, türetilecek bu öz Türkçe terimlerin okul kitaplarına girmesi tartışıldı ve kararlaştırıldı.

İkinci Kurultayda, birinci kurultaydan bu yana yapılan işlerin toplu bir değerlendirilmesi de yapıldı. Eksiklikler ve karışıklıklara yol açan nedenler üzerinde duruldu. Özellikle, yazı dilinde bir yabancı sözcüğün yerine önerilmiş olan değişik karşılıkların durumu ele alındı. Bunlardan hangisinin kullanılabileceğini gösteren bir kılavuzun hazırlanmasının gerekliliği belirtildi. Böyle bir kılavuzun hazırlanması için bir komisyon kuruldu.

Komisyon, *Tarama Dergisi*'ndeki Türkçe sözcükleri gözden geçirdi. Sonunda, *Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu* adıyla yeni bir sözlük düzenlendi. Buna eş olarak bir de *Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu* adıyla bir ikinci sözlük daha hazırlandı.

Hazırlanan bu kılavuz sözlükler o günler için oldukça yararlı oldu. Yazı dilimizin Türkçeleşmesi giderek hızlandı.

Yüzyıllardan beri Türkçeyi boyunduruğu altına almış olan yabancı dillerin etkisi yavaşladı. Böylece, Türkçe mutlu geleceğine doğru yöneldi.

21 Haziran 1934 tarihinde soyadı yasası çıktı. Bu yasa da dil devriminin gelişimini etkiledi. Alınacak soyadlarının Türkçe olması gerekiyordu. Bu da çok sayıda öz Türkçe sözün ortaya çıkmasına yaradı.

Soyadı yasasından sonra, din dilini Türkçeleştirme çalışmaları başladı. Bu çalışmaların dil devrimi yönünden değeri büyüktü. Türkçenin, Arapçanın etkisinde kalmasının nedeni açıktı. Halk, dinsel görevlerini yerine getirebilmek için Arapçayı öğrenmek zorunda kalmıştı. Din dilinde yapılacak Türkçeleştirme çalışmaları, bu zorunluğu ortadan kaldıracaktı. Bu çalışma da Arapçanın Türkçe üzerindeki etkisini iyice sınırlandıracaktı.

Ezanın Türkçeleştirilmesi, *Kur'an*'ın Türkçeye çevrilmesi bu konuda yapılan önemli işlerin başında gelir.

Üçüncü Türk Dil Kurultayı

Üçüncü Türk Dil Kurultayı 24 Ağustos 1936 tarihinde toplandı. Kurultay çalışmaları bir hafta sürdü. Bu kurultayda, özellikle Atatürk'ün *Güneş-Dil Teorisi* üzerinde duruldu.

Güneş-Dil Teorisi, Türk dilinin eskiliği, başka dillere kaynaklık ettiği görüşüne dayanıyordu. Bu kuram, sözcükleri kökleriyle açıklama yoluna gidiyor, dildeki kavramların ilk insanların güneş karşısında gösterdikleri ses tepkisinden gelişerek oluştuğunu gösteriyordu. Çünkü, dile yön veren ve onu oluşturan gerçek varlık, güneşti; bir başka deyişle ilk insanlar, somut ya da soyut kavramları güneşe bakarak geliştirmişler, dillerini bu yolda oluşturmışlardı.

Güneş-Dil Teorisine göre, Türk dili, tarihten önceki çağlara değin uzanan eski bir dildi. Birçok sözcükleri göçler yoluyla dünyaya yaymıştı. Bu yönden sözlüklerde kaynağı bilinmeyen nice sözcükler Türkçe olabilirdi. Ayrıca, dilimize girmiş olan yabancı sözcüklerin de araştırmalarla Türkçe oldukları ortaya çıkacaktı.

Dille ilgili, onun doğuşunu ve gelişimini konu edinen birçok kuram gibi, Güneş-Dil Teorisi de aslında bir dil görüşüydü. Bu görüşle Atatürk, dilimiz üzerindeki çalışmalara bir derinlik getirmek, onun eskiliğini ve bütün dillere kaynaklık ettiğini göstermek istemişti. Yoksa, bugün dilimizin özleşmesine karşı çıkan kimi kişilerin dediği gibi, Güneş-Dil Teorisi dilimizdeki yabancı sözcüklerin atılmasını önlemek için öne sürülmüş bir düşünce değildi.

Üçüncü Türk Dil Kurultayından sonra “Türk Dili Tetkik Cemiyeti”nin adı “Türk Dil Kurumu” oldu.

Atatürk’ün Ölümünden Sonra

Dilimizi arılaştırma ve özleştirme çalışmaları Atatürk’ün ölümüne değin aynı yolda yürüdü. Atatürk’ün ölümünden sonra birtakım gazete ve dergilerde dil devrimine saldırılar başladı. Bunlar, dilde devrimin yapılamayacağını, dil devriminin bizi yapma bir dile götürdüğünü savunuyorlardı. Dili arılaştırma ve özleştirme çalışmalarına son verilmesini, onun kendi gelişimine bırakılmasını istiyorlardı.

Bunu isteyenler, dil devrimini Atatürk’e bağlı görenlerdi. Onlara göre bu devrimi Atatürk istemişti. Oysa Atatürk, yüz elli yıldan beri sürüp gelen bir özlemi eylemleştirmişti. Doğal olarak dil devriminin başlatıcısı ve yön çizicisiydi. Bu gerçeği görmeyenler, Atatürk’ün ölümünden sonra onun’ bu önemli yapıtına saldırmaya başladılar.

Türk Dil Kurumu, Atatürk'ün çizdiği yoldan ayrılmadı. Çalışmalarına onun sağlığında olduğu gibi hız verdi. Sözlük işini ele aldı. Türkçenin eski dil anıtları üzerinde çalışmalar yapıldı. Kurum, bu çalışmalarının ürünlerini sırayla yayımladı. Dil devrimini, ulusal ve bilimsel yörün-gesine oturttu.

1945 yılında Anayasa dili Türkçeleştirildi. Bu, devlet dilinin, resmi dilin Türkçeleşmesi demektir. Artık, dil devriminin dayandığı düşünce hem devlet, hem de halk yığınlarınınca benimsenmişti.

Dil devrimi toplumca benimsenmişti ama, kimi kişiler dil devrimine ayak uyduramıyorlardı. Bunun için dil devrimine iki de bir saldırıyorlardı. Hele, Anayasa dilinin Türkçeleştirilmesi bunları iyice öfkeliyordu. Devletin, dil devrimini desteklemesine karşı çıkıyorlardı, bu yüzden dil devrimini ve ona yön veren Türk Dil Kurumunu suçluyorlardı.

1950'den sonra bu tür suçlamalar arttı. Daha önce Türkçeleştirilmiş olan Anayasa dili yine eski biçimine getirildi (1952). Bu, geriye doğru bir gidişti. Ne var ki toplumda anadili bilinci uyanmıştı. Anayasa dilini eski dile çevirmekle, onu, toplumda uyanmış olan anadili bilincini söndürmek olanaksızdı. Sonra, dilin gerçek işçileri olan yazarlar ve ozanlar, dil devrimini benimsemişlerdi. Onlar, Türk Dil Kurumuyla aynı doğrultuda yürüyordu. Yasal baskılarla bu devrimi önlemek güçtü. Tersine bu baskılar arttıkça, öz Türkçeye yöneliş de aynı oranda artıyordu.

Mutlu Bir Sonuç

Türk Dil Kurumu, dil devrimini ereğine vardırmak için kendi tüzük ve yönetmelikleri içerisinde çalışmalarını yürüttü. Dilimizdeki gelişme ve değişimleri yakından izledi. Toplumda uyanmış olan dil bilincini kendi yayınla-

ıyla besledi. Genç kuşaklarda güçlü bir anadili sevgisinin doğmasına yardımcı oldu. Dil devriminin ereğine ulaşmasında bu sevginin büyük payı olacaktı.

Umulan gerçekleşti. Türkçe, bugünkü mutlu durumuna kavuştu. Bu durum geniş ölçüde genç kuşaklarda uyanmış olan Türkçe sevgisinin bir sonucudur. Gündüz yazarlarda, ozanlarda dil kaygısı başta gelmektedir. Onların bu dil kaygıları ve Türkçe yazma çabaları dilimizin hızla arınması ve özleşmesinde temel dayanaklardan biri olmuştur. Bunu rakamlarla da örneklendirebiliriz:

Dil devrimi başlamadan yani 1932'den önce sözlüğümüzde 30.000 sözcük vardı. Bu sözcüklerin ancak 12.700'ü Türkçe idi. Yazı dilimizde ise % 35 oranında Türkçe sözcük kullanılıyordu. Bu durum bugün değişmiştir.

Bugünkü sözlüğümüzde 27.000 sözcük bulunmaktadır. Bunların 15.700'ü yani % 58'i Türkçedir. Yazı dilimizde kullanılan Türkçe sözcüklerin oranı da % 72'ye yükselmiştir. Bu rakamlardan belirli sonuçlar çıkarabiliriz:

Dil devriminden bu yana dilimize 3000 Türkçe yeni sözcük girmiştir. Bu, sözlüğümüzdeki 27.000 sözcüğün % 11'i oranındadır. Demek ki dilimiz % 11 oranında zenginleşmiştir. Sözcük sayısındaki bu artışı, yazı dilindeki Türkçeleşme oranında da görmekteyiz. Devrimden önce, Türkçe sözcüklerin kullanılma oranı % 35 iken bu rakam % 72'ye çıkmıştır. Bu, Türkçe sözcükleri kullanmada % 37 diyebileceğimiz bir artışı gösterir.

Görülüyor ki dil devrimiyle Türkçemiz, yeni yeni sözcükler kazanarak zenginleşmektedir. Ayrıca, Türkçe sözcükler kullanılabilirlik kazanmakta, dilimiz ulusal benliğine dönmektedir. Bu durum, dilimiz için mutlu bir sonuçtur.

Dil Devrimi Ereğine Varmış mıdır?

Dil devrimimiz, ereğine tam olarak varmış mıdır? Bu soruyu, ereğine varma yolundadır diye yanıtlayabiliriz. Dil devriminin tam olarak ereğine varması dilimizdeki yabancı öğelerin atılmasına, onun batı uygarlığının getirdiği kavramları eksiksiz bir biçimde karşılayacak bir yetkinliğe erişmiş olmasına bağlıdır. Bu, yakın bir gelecekte gerçekleşecektir. Şimdiye değin yapılan atılımlar, gösterilen çabalar bizi bu geleceğe doğru götürmektedir.

Yapılanlara Toplu Bir Bakış

Neler yapılmıştır bugüne değin? Ayrıntılara inmek sizin, yapılanları şöylece sıralayabiliriz:

1- Toplumda bir Türkçe sevgisi ve bilinci uyandırılmıştır. Artık Osmanlıcaya dönme eğilimleri ilgi görmemektedir. Eskiye bağlılıklarını sürdüren küçük bir azınlık dışında hemen herkes dil devriminin ereğine inanmıştır. Yazarlar ve ozanlar, devrimin getirdiği yeni sözcükleri topluma sindirme konusunda tam bir tutarlılık içerisinde dirler. Onların bu tutumuyla yazı ve konuşma dilimizdeki Türkçeleşme oranı günden güne artmaktadır.

2- Türkçenin sözcük türetme olanakları gün ışığına çıkartılmıştır. Bu olanaklardan yararlanılarak Türkçeye yeni sözcükler kazandırılmıştır. Kazandırılan bu yeni sözcüklerin, ilk yıllardaki yadırganmasına karşın, bugün bunlar kamuoyunca benimsenmiş, genel dilde yerleşmiştir. Örneğin bir zamanlar yadırganan: *Öğretmen, göçmen, sayman, eğitimci, savcı, yargıç, bölge, belge, durum, savunma* gibi nice sözcükler hem yazı, hem de konuşma dilinde kullanılarak yaşarlık kazanmıştır.

3- Yıllardan beri sürüp gelen "Dilimizin bir sözlüğü, bir dilbilgisi, bir imla kılavuzu yoktur" yaklaşımları son

bulmuştur. Olanaklar içerisinde buklar hazırlanmıştır. Böylece, dil tartışmaları soyut ve yakınıslara dayalı olmak-tan çıkmış, somut ve nesnel bir nitelik kazanmıştır.

4- Dilimizin tarihi gelişimi incelenmiş, başlangıçtan bu yana Türkçemizin gelişme evrelerini ve zenginliğini gösteren eski dil ürünleri, Türk Dil Kurumunun yayın-ları olarak ortaya konmuştur.

5- Konuşma ve yazı dili arasındaki uçurum kapa-tılmıştır. Bunun için konuşma dilinde yaşayan Türkçe sözcükler derleme ve tarama yoluyla toplanmış bunların yazı diline girmesine olanaklar hazırlanmıştır.

6- Terimler konusunda gerekli çalışmalar yapılmıştır. Yasa, matematik, astronomi, ruhbilim, toplumbilim, tiyatro, sinema, edebiyat gibi türlü alanlarla ilgili bilimsel sözlere Türkçe karşılıklar aranmış, bunları kapsayan sözlükler düzenlenip Türk Dil Kurumunca yayımlanmıştır.

7- Türkçenin anlatım gücü geliştirilmiştir.

Bütün bu çalışmalar, dil devrimini ereğiyle ve getir-dikleriyle topluma benimsetmiştir. Başka bir deyişle dil devrimini ereğine vardıracak sağlam bir ortam doğmuştur. Bu ortamın iki temel dayanağı vardır. Birincisi, şimdiye değin yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlar, ikincisi ise, dilimizin özleştirilmesi ülküsünü benimsemiş genç kuşaklardır.

Türk Dil Kurumunun kuruluşundan bu yana, dilimizin üzerinde yapılan araştırma ve çalışmalar Türkçe düşünme ve Türkçe yazmayı kolaylaştıracak türlü gereçler ortaya koymuştur. Yukarıda da değindiğimiz gibi, Türkçe sözcükler, dilimizin ana kaynakları taranarak saptanmıştır. Bu çalışmaların ürünü olan *Tarama ve Söz Derleme* der-

gileri, *Cep ve Sade Türkçe Kılavuzları*, *Türkçe Sözlük*, *İmla Kılavuzu*, dilimizle ilgili araştırmaları kapsayan yıllıklar, bilimsel bildiriler ve benzeri yapıtlar dil devrimimiz üzerinde yapılacak çalışmalara yön verecek nitelik ve niceliktedir.

Genç kuşaklarsa Türkçenin özleştirilmesi ülküsüne gönül vermişlerdir. Özleştirme akımının getirdiği Türkçe sözcükler onların dilinde yaşarlık kazanmakta, genel dile kolayca girmektedir. Bugün, dil devrimimiz böyle bir ortam içerisinde yürütülmektedir.

DİL DEVRİMİ ENGELLENEBİLİR Mİ?

Dil Devrimine Karşı Duranlar

Dil devrimimizin üzerinden 36 yıl geçti. Bu otuz altı yıl içerisinde dil devrimi hem bilimsel, hem de ulusal bir nitelik kazandı. Dilimizin geliştirilmesi, özleştirilmesi yolunda önemli adımlar atıldı. Türkçe bugünkü mutlu durumuna kavuştu.

Dil devrimimizin üzerinden otuz altı yıl geçti ama, bugün bile onu engellemek, durdurmak isteyenler vardır. Bunların sayıları sınırlıdır. Kimileri dilimizdeki gelişme ve değişmelere ayak uyduramayan, eskiye bağlı, kendilerini yenileyememiş kişilerdir. Kimileri de tutucudur, gerçekte Atatürk devrimine karşıdır. Bu yüzden dil devrimine saldırmayı iş edinmiş kimselerdir.

Dil devrimini engellemek olanaksızdır. Kişisel karşı durmalar, saldırılar onun gelişmesini durduramaz. Nedeni açıktır. Dil devrimi, kişisel isteklerden doğmamıştır ki kişisel direnmeler karşı koymalarla da engellensin. O toplumsal bir gereksinmenin sonucudur. Nitekim, başlangıçtan beri onu engellemek için yapılan çalışmalar, saldırılar etkisiz kalmış, bir sonuç vermemiştir.

Dil devrimine saldıranlar, onu yörüngesinden saptırmaya çabalayanlar, dil devrimine yön veren gereksinmeyi bilmeyenlerdir. Bu gereksinmeyi, dil devriminin inançlı işçilerinden Nurullah Ataç bir yazısında şöyle belirtir:

“Dil devrimi bir ihtiyaçtan, ta 1800 yılında baş gösteren bir ihtiyaçtan doğmuştur. Yüz elli yıldır durmadan ilerliyor. Kimi hızlanıyor, kimi yavaşlıyor, birtakım tepkilerle karşılaşılıyor, gene sürüyor 1900 yılından beri, yani Üçüncü Selim’in Fransa’dan öğretmenler getirmesinden

beri. Neden getirmiş o adamları? Avrupa medeniyetine yönelmemiz gerektiğini anlamış da ondan.

Dil bir medeniyet olayıdır. Bir medeniyetin kurduğu dili başka bir medeniyetin düşündüklerini söyleyemez, yetmez onu söylemeğe. Bir ulus medeniyetini değiştirdi mi, dilini de değiştirmek zorundadır. Bunun içindir ki biz Türkler, yüz elli yıldır bir dil sıkıntısı çekiyoruz. Avrupa medeniyetinden öğrendiğimiz birtakım şeyler var onları Türkçede söyleyemiyoruz, açıkça söyleyemiyoruz, Fransızcadan, Almancadan, İngilizceden bir kitap çevirdik mi, o dillerde kolayca anlaşılan şeyler bizim dilimizde karışıyor, karanlıklaşıyor. Neden? Bizim dilimizin gerek sözdizimi, gerek kelimeleri Avrupa medeniyetinin düşüncesine göre kurulmamıştır da onun için. Bu yüzden yüz elli yıldır bütün Türk yazarları, Avrupalıların düşüncelerinden faydalanmış, bir şey söylemek isteyen Türk yazarları dilin sözdizimi üzerinde, kelimeleri üzerinde duruyorlar, onları az çok değiştirmek zorunda kalıyorlar. Namık Kemal'in dili kendisinden önceki Türkçe değildir, örneğin Nâima'nın, Raşit'in diline hiç benzemeyen yepyeni bir dildir. Namık Kemal birtakım yeni kelimeler kurmuş. Birtakım eski kelimelerin mânalarını az çok değiştirmiştir, nesrindeki sözdizimi kendisinden önceki Türk nesrinin sözdiziminden başkadır. Devrim budur işte.

Namık Kemal'den sonra gelen Türk yazarları da boyuna yeni bir dil aramışlardır. Bugünkü yazarlarımıza sorun, hepsi de boyuna dil değiştirdiklerini söylerler... Neden böyle değiştiriyorlar dillerini? Toplum kendilerini zorluyor da onun için." (*Ulus*, 9-XI-1951)

Dil devrimini engellemek isteyenlerin yenilgisi burada başlıyor. Çünkü onlar dil devrimine karşı durmakla ger-

çekte dil devrimine değil, “toplumun zorlamasına” karşı çıkıyorlar.

Dil Devrimine Karşı Duranların Dedikleri

Dil devrimine karşı çıkanlar neler söylüyorlar? Bunların söylediklerini ele alıp eleştirmek şu iki yönden gereklidir: Önce bunların gerçekleri nasıl ters yorumladıklarını, kamuoyunu nasıl yanıltmağa çalıştıklarını görmemiz, sonra da dil devrimimizle ilgili birtakım ana gerçekleri topluca tanımamız için.

1- Devrim sözcüğüne ters anlam veriyorlar

Diyorlar ki “devrim, bir düzeni yıkmak, kökten değiştirmek, altüst etmektir. Dil devrimi de dilimizi yıkmak, onu tümüyle değiştirip yok etme çabasıdır.”

Dil devrimi, genel devrimin, toplumumuzu bütün kurumlarıyla çağdaş uygarlık düzeyine erişirme atılımının bir yönüdür. Türkçemizi yabancı dillerin baskısından kurtarıp egemenliğine kavuşturma, yetkin ve zengin bir kültür dili durumuna ulaştırma bu devrimin ereğidir. Bunu, böyle anlamayıp yıkıcı bir akım gibi göstermeğe çalışmak, devrim sözcüğüne ters anlam vermektedir. Gerçekte, yıkılmasına çalışılan bir dil vardır. Ama bu dil, Türkçe değil, Osmanlıcadır. Osmanlıca ise bilindiği gibi, ne sözcükleriyle ne de kurallarıyla bizim olmayan bir dildir.

2- Özleştirmeciliği “tasfiyecilik” olarak anlıyorlar

Dilimizdeki yabancı sözcüklere Türkçe karşılıklar aramak, dil devriminin temel ilkelerinden biridir. Özleştirme çalışmaları bu ilkeye göre yürütülmektedir. Dilimizdeki yabancı sözcükleri korumak isteyenler, bu tutuma karşı çıkıyor, özleştirme akımına “tasfiyecilik” damgasını vuruyorlar.

Özleştirmecilik, tasfiyecilik değildir. Dilimizde öyle yabancı sözcükler vardır ki bunlar Türkçe bir kimliğe bürünmüştür. Yabancılıklarını yitirmiş, dilimizce sindirilmiştir. Bunların soyları soplari araştırılsa belki yabancılıkları ortaya çıkar. Bugün için dilimizden atılmasına çalışılan sözcükler, dilimizce sindirilmemiş olanlarla, Türkçe karşılıkları bulunanlardır.

Hiçbir dil yüzde yüz arı olamaz. Bu bir gerçektir. Bu demek değildir ki dilde Türkçe karşılığı bulunan bir yabancı sözcüğü koruyalım. Bu demek değildir ki bu yabancı sözcüğe, Türkçenin olanaklarından yararlanıp yeni bir karşılık aramayalım. Dilimizce sindirilmiş sözcükler, doğal olarak varlıklarını korurlar. Benimsenmemiş, sindirilmemiş sözcüklerse yerlerini Türkçe karşılıklarına bırakırlar. Özleştirmeciler de bunu yapıyorlar, yabancı sözcüklerin yerine Türkçe karşılıklar arıyorlar.

Dilimizi özleştirme, bir çırpıda olup bitecek bir iş değildir. Uzun bir süreyi gerektirir. Bugün dilimizden atamadığımız, Türkçe karşılıklarını bulamadığımız nice yabancı sözler vardır ki gelecek kuşaklar bunların Türkçelerini bulabileceklerdir. Bu yönden özleştirme, dilimizi kısa bir sürede arılaştırma çabası değil, giderek olanaklar ölçüsünde Türkçeleştirme eylemidir.

3- Sözcük türetmeye "uydurmacılık" diyorlar

Dil topluma bağlıdır. Toplum yaşamındaki değişme ve gelişmeler etkisini dilde de gösterir. Toplumdaki değişme ve gelişmelerin gerektirdiği ya da getirdiği kavramları karşılamak için yeni sözcükler yapılır. Bir dilin sözcük dağarcığını zenginleştiren anayollarından biridir bu.

Türkçede de böyle olmaktadır. Türkçe eklerle Türkçe köklerden sözcükler türetilmektedir. Türetilen bu yeni

sözcüklere alışamayanlar, bu yeni türevleri “uydurma”, “nesebi gayr-i sahih”, “soyu sopu belirsiz” gibi sıfatlarla nitelendiriyorlar.

Uydurma ne demektir? Bunun anlamı bellidir. Aslı astarı olmayan, yalan, hiçbir gerçeğe dayanmayan şeylere uydurma denir. Oysa, yeni sözcüklerin yapılışı, neyin nesi oldukları ortadadır. Bu gerçeği, Peyami Safa bir yazısında şöyle belirtir:

“Bir sözcük uydurmak bir yalan uydurmak değildir. Yaratma anlamı ortadadır. Ama bunu düşünmeyenler, ‘uydurma’ sözcüğünün yalanla bir olan kötü anlamının etkisinden kendilerini kurtaramıyorlar. Yeryüzünde hiçbir sözcük gökten inmediği için bütün sözcükler insanlar tarafından uydurulmuştur.” (*Türk Dili* sayı: 3, Aralık 1951.)

Uydurmacılık savını ele alan bir başka yazar, Haydar Ediskun da bu konuda şunları söylüyor:

“Uydurma sözcükteki uydurma sözü, hiçbir zaman düzme senet (sahte senet) sözündeki gibi sahte anlamına gelmez. Düzme senet sözündeki senedin bir aslı bulunması ve düzme senedin o asla benzetilmesi gerekmektedir. Düzme sözcük sözüne gelince, bunda da sözcüğün bir aslı bulunması ve düzme sözcüğün o asla benzetilmesi düşünülecektir ki o zaman *ceket*, *avukat*, *beygir*, *çarpas*, *şimendifer*, *palto*, *ırlanta*, *aksata* vb. bir yığın sözcüğümüze düzme (sahte) gözüyle bakmak gerekecektir.” (*Türk Dili*, sayı: 11, Aralık, 1960.)

Dil devriminin getirdiği sözcükler, gelişigüzel değil, belli kaynaklardan, belli yollarla edinilmiş sözcüklerdir. Bu yeni sözcüklere “uydurma” damgasını vuranlar, genellikle bu yolları tanımayanlar, ya da bunların hangi yollarla yapıldığını araştırmayanlardır. Bu yollar nelerdir?

A) Halk ağzından

Bu kümeye giren sözcükler yeniden türetilmiş sözcükler değildir. Bunlar, halkın dilinde öteden beri kullanılan, ama yazı diline girip yaşarlık kazanmamış sözcüklerdir. Dil devrimiyle birlikte başlayan halkın dilinden yararlanma eğilimi, bu sözcükleri gün ışığına çıkarmıştır.

Denilebilir ki dilimizdeki 'Türkçeleşme ve yabancı sözcüklerden arınış yeni sözcük türetmekten çok, bu yolla gerçekleşmiştir. Halk ağzından derlenen bu sözcükler, yazarlar ve ozanlarımızın çabalarıyla ortak kültür diline girmiştir. Yazı dili ile konuşma dili arasındaki kopukluk böylece giderilmiştir. Şu sözcükler bu türdendir: *Oysa, yitirmek, yoğun, kıvanç, işkil, kuşku, alan, kınamak, çaba, kavşak, didişmek, aylak, doruk, güney, kuzey, yumak, yozlaşmak, deprenmek* vb.

B) Eski metinlerden

Dil devriminden sonra dilimize giren sözcüklerden bir bölümü de eski metinlerde kullanılmış olan sözcüklerdir. Sonradan türetilme değildir. Bunlar, türlü nedenlerle yazı dilinden düşmüş, yaşarlıklarını yitirmişlerdir. Dil devrimiyle birlikte, eski metinler taranmış, Türkçe sözcükler toplanmıştır. Bir yandan halk dilinden gelen sözcükleri kullanan yazarlarımız, bir yandan da eski metinlerden derlenen bu sözcükleri kullanmağa başlamışlardır. Böylece bunlardan kimileri, yeniden yazı ve konuşma dilinde yaşarlık kazanmıştır. Şu sözcükler de bu türdendir: *Konuk, sonuç, esrik, yeğ, tanık, nitelik, arı, arıtmak, esen, giysi, il, oran, sam, kez, yanıt, ilenmek, öykünmek, ivmek, evren, aklamak, denli, değin* vb.

C) Türetme yoluyla

Dilimizin kazandığı sözcüklerden bir bölümü de türetme yoluyla elde edilmiştir. Ortaya çıkan yeni kavramları

karşılama gereği, dillerde sözcük türetmeyi zorunlu kılar. Bu, dillerin değişmeyen yasalarından biridir. Türkçemizde de bu böyle olmaktadır. Bir yandan yeni kavramları karşılamak, bir yandan da yabancı soylu sözcükleri atmak için Türkçe kök ve eklerle yeni sözcükler türetilmiştir, türetilmektedir.

Sözcük türetmede kural tanımama diye bir şey olamaz. Doğal olarak dilin türetme kurallarına uyulur. Ne var ki türetilen kimi sözcükler dilde yerleşmiş, alışlagelmiş kurallarla bağdaşmayabilir. Örneğin, sözcük türetmede işlek eklerden yararlanılması bir türetme kuralıdır. Ama, az işlek eklerle de sözcük türetilir. Diyelim ki Türkçede “-men”, “-man” eki, az işlek eklerden biri olarak bilinmektedir. Bugün bu eklerle yapılmış birçok sözcük vardır: *Göçmen, öğretmen, eğitmen, yazman, denetmen, yönetmen, eleştirmen* gibi. Şimdi yukarıdaki kurala sıkı sıkıya bağlı kalanlar, bu sözcükleri de uydurma sayıyorlar. Çünkü “bunlar az işlek eklerle türetilmiştir” diyorlar. Oysa, bir dilin kuralları donmuş, kalıplaşmış şeyler değildir. Kurallar da zamanla değişir. Dil kurallardan değil kurallar dilden doğar.

Şu sözcükler dizisi Türkçe kök ve eklerden türetilen yeni sözcüklere birer örnektir: *Kazı, basın, belirti, sözlük, sakınca, paydaş, yetki, çekimser, özel, yatırım, yaratık, konu, durum, deney, bencil, anıt, bilimsel, yönetmelik* vb.

Sözcük türetmenin bir başka yolu da birleştirmedir. Dilimizin kazandığı yeni sözcüklerin bir bölümü de bu yolla yapılmıştır: *İçgüdü, yüzyıl, gözaltı, uçaksavar, sıkıyönetim, zamanaşımı* gibi.

Dil devrimiyle birlikte dilimizin kazandığı sözcükleri uydurma olmakla niteleyenler, gördüğü gibi dilimizin kaynaklarını, olanaklarını tanımayanlardır.

4- Dile dokunmayalım onu kendi gelişimine bırakalım diyorlar

Dil devrimine karşı duranların dillerinden düşürmedikleri bir sav da budur. Diyorlar ki: “Dil, kendi yasalarına uygun olarak gelişir. Onun gelişmesini hızlandırmaya çalışmak gereksizdir. Hem bu bir zorlamadır. Dil, zorlamayı kabul etmez. En çıkar yol, onu kendi gelişimine bırakmaktır.”

Dilin kendi kendine değişeceği bir gerçektir. Ancak, dildeki bu gelişme ve değişmeye bir yön çizmek gerekir. Dil devrimi, bu yönü dilimiz için çizmiştir: Türkçeyi ulusal ve çağdaş bir kültür dili olma durumuna erdirmek. Böyle bir duruma ise dilimizin doğal gelişimiyle varmamız olanağın dışındadır. Bunu, bir dircimiz, Ömer Asım Aksoy şöyle belirtmektedir:

“Hızlı gelişme, dilimizi yabancı dillerin baskısından kurtarmak ve benliğine kavuşturarak kendine yeter bir hale getirmek için amaca yavaş adımlarla değil, hızlı adımlarla gitme ve zaman kazanma usulüdür. Bu da içinde bulunduğumuz hayat şartlarının zaruri bir sonucudur. Otuz yıldan beri kültürü ve yaşayışı hızla gelişen topluluğumuzda, gene toplumun bir varlığı olan ve öteki toplum değerlerine her taraftan bağlı bulunan dili, bilindiği halde kalmasını, yahut normal zamanlardaki ağır adımlarla gelişmesini toplumbilim kanunları mümkün görmez. Bunun içindir ki dil de öbür değerler gibi hızlı bir değişme yoluna girmiştir. Arap alfabesini bırakmış olan, okullarında artık Arapça ve Farsça öğretilmeyen bir topluluğun Arapça ve Farsça ile dolu bir eski dili az zamanda Türkçeleştirmesinden daha tabii ne olabilir?” (*Dil Davası*, TDK Yayını, Ankara 1952.)

Bu görüşü, dili kendi haline bırakalım görüşünü savunanların yanıldıkları bir nokta daha var. Dil, benzet-

meli söyleyişle canlı bir varlıktır. Onun gelişmesini, yetkinleşmesini hazırlamak için gerekli koşulları sağlama, bütün canlılar gibi dil için de gereklidir. Bu doğal yasa da dile eğilmeyi zorunlu kılar. Sonra, öbür toplum kurumlarından hangisini kendi gidişine bırakıyoruz ki dili de bırakalım.

5- Gençlerle yaşlılar birbirlerini anlayamaz oldu diyorlar

Dil devrimine karşı öteden beri yöneltilen bir suçlama da budur. Bu suçlamayı yapanlara göre dil devrimi kuşakları arasındaki anlaşma bağı koparmıştır. Bugün babalar ve analar çocuklarının, çocuklar da ana ve babalarının dilini anlayamaz bir duruma düşmüştür. Çünkü, ana ve babaların bildikleri sözcükler dilden atılmış, yerlerine onların bilmedikleri sözcükler konmuştur. Çocuklar ve gençler bu sözcüklerle yetiştirilmektedir. Bu yüzden kuşaklar birbirlerini anlayamaz olmuşlardır.

Öncekiler gibi, dil devrimine yöneltilen bu suçlamada gerçeğe aykırıdır. Çocuklar ve gençler, aileden toplumdan kopmuş değildir. Öğrendikleri yeni sözcükleri toplum içerisinde öğrenmektedirler. Söz gelişi, okul dışındaki zamanlarını yine ana ve babalarıyla birlikte geçirirler. Böyle olunca, bu savın dayanaksızlığı ortadadır.

Çocuklarıyla anlaşamayan ana ve babalar yok mudur? Vardır. Ne ki bu anlaşamamazlık dilden çok, başka yönlerde ortaya çıkar. Dildeki anlaşamamazlık ise genellikle terimler konusundadır. Terimler ise belirli alanlarla ilgili sözcüklerdir. Bu gerçeğe bir bilim adamımız, Suat Yakup Baydur bir yazısında şöyle değinir:

“Dil devrimi, eskiden Arapçadan uydurulan bilim sözleri yerine çocuklarımızın anadillerini işleyerek uydurduğu bilim sözlerini koymuş, okula giden çocuklarımıza her türlü bilgiyi, yapısı bambaşka bir dille değil de ana-

dilleriyle vermeğe başlamıştır. Böylece, aralarında Arapça kelimelerle anlaşılan eski nesiller karşısına Türkçe kelimelerle anlaşılan yeni nesiller çıkmıştır. Yaşlılarla gençlerin anlaşamadıkları alan, dilin bu dar bilim alanıdır. Eskilerin *zaviye-i kaime*, *gışaiyül cenah*, *hal*, *muadele*, *sual*, *mevzu*, *temrin*, *ifrazat*, *asap*, *mayi*, *arzânî*, *neşç*, *hararet*, *makta* diye öğrendiklerini yeniler, 'dikaçı', 'zarkanatlı', 'çözüm', 'denklem', 'soru', 'konu', 'alıştırma', 'salgı', 'sinir', 'sıvı', 'enliğine', 'doku', 'ısı', 'kesit' diyorlar. İş böyle olunca çocuklarına yardım etmek isteyen ana, baba ile, kardeşlerinin öğrenirken karşılaştıkları zorlukları çözmek isteyen ağabey, yahut abla için bu yeni kelimelerin neleri anlattıklarını öğrenmek gerekiyor.

Bu yaygaracılara göre, analarla babalar Türkçe öğreneceklerine, çocuklarımız anlaşılması şöyle dursun, söylemesi bile güç olan birtakım Arapça sözleri hâfız gibi sallana sallana ezberlemelidirler." (*Nokta*, sayı: 3, 1951)

Kuşaklararası dil bağlantısının koptuğunu öne sürerek dil devrimine saldıranlar, genellikle dil devriminin getirdiği sözcüklere alışmamış kimselerdir. Dildeki gelişme ve değişimleri izleseler, kendilerini yenileseler böyle yanlış bir yargıya varmazlar. Bu gerçeği Ömer Asım Aksoy da şöyle açıklamaktadır:

"Günlük konuşmalarında anlamıyorlarsa bundan şu çıkar: Babanın anlamadığı birtakım kelimeler günlük hayata, yani yaşayan dile mal olmuştur ve çocuk tabii hiçbir zor olmaksızın onları öğrenmiştir. Eğer hayatın akışı babanın anladığı kelimeler yönünden olsaydı, çocuk, babasının kelimelerini öğrenirdi. O halde bu anlaşmazlıktan sorumlu olan hiç kimse değil, hayata uymayan babadır.

Şikâyetçiler ya babalardır, yahut babayı düşünenlerdir. Bunlar, çocuğu ve gelecek nesilleri düşünmemektedir-

ler. Tutumumuza hangisi esas olmalıdır? Yakın bir gelecekte bu dünyadan çekilecek olan babalar mı, yoksa dünyayı kendilerine bırakacağımız çocuklar ve daha ilerisi mi? Baba, çocuğu ile anlaşmak istiyorsa biraz gayret edip yeni terimleri öğrenmelidir. Hayatın bir noktada durmak olmayıp devamlı bir yenileşmek olduğunu kabul edenler, bunu tabii bulurlar.” (*Dil Davası*, TDK Yayını, Ankara 1952.)

6- Dil devrimini benimseyenleri “bolşeviklik” anlamında solculukla suçluyorlar

Dil devrimine karşı duran kişilerden kimileri de saldırılarını daha öteye götürüyorlar. Dil devrimini benimsemiş olanları, öz Türkçe sözcüklerle düşünen ve yazanları yabancı bir “ideoloji”nin buyruğuna girmiş sayıyorlar. Onlara, “bolşeviklik” anlamında solculuk damgasını vuruyorlar.

Belirlemeğe çalıştığımız gibi, dil devrimi Atatürk devriminin bir parçasıdır. Ereği, Türkçeyi yabancı dillerin baskısından kurtarma, onu yetkin bir dil durumuna getirmedir. Bu, yıllardan beri süregelen bir özlem olmuştur. Bu özlemi eylemleştirmeye, bilimsel ölçüler içerisinde gerçekleştirmeye Atatürk yönelmiştir. Bugün de dil devrimi Atatürk’ün çizdiği yolda yürütülmektedir. Kaldı ki Atatürk’ün başlattığı “dilimizi özleştirme, geliştirme ve ulusal benliğine kavuşturma seferberliği”ne değin, bu yolda kimler çaba göstermemiştir? Namık Kemaller, Şinasiler, Ziya Paşalar, Şemsettin Samiler, Ahmet Mithatlar, Ali Suaviler, Süleyman Paşalar, Necip Asımlar, Ziya Gökalplar, Velet Çelebiler, Genç Kalemçiler gibi daha nice ünlü ve ünsüz kişiler gerçekte dil devrimimizin öncüleri olmuşlardır.

Dil devrimine karşı çıkanlar, onu yermeğe, karalamağa çalışanlar, bu devrime yön veren ana düşünceyi anlayamayanlardır. Bunun içindir ki bu savları da dayanıksız bir suçlama ve yakıştırma olmaktan öteye geçmiyor. Gerçekte onlar, dil devrimine değil, ulusal duygunun uyanmasına, çağdaş bir toplum olma atılımına karşı çıkıyorlar. Çünkü dil devrimini Atatürk, böyle bir atılımın özü olarak görmüştü. Bunu Yakup Kadri Karaosmanoğlu bir yazısında şöyle belirtir:

“Atatürk, dil reformasını, başardığı bütün devrimlerin kemer kilidi telâkki ederdi. Anadili yabancı tesirlerin altında bulanıp kalmış, anadili istiklâline özüne kavuşmamış bir milletin bu devrimleri, kâfi bir vuzuhla şuurlara geçiremeyeceğini düşünürdü. Zira, O’nca, şuur, millî şuur, yalnız millî bir dille uyanabilirdi. Türkün ruhu, anavatanın toprakları gibi zengindi; fakat, bu zenginlikleri meydana çıkarmak vasıtasından mahrum bulunuyordu.

Bundan başka, Atatürk, yine düşünüyordu ki Garp-lılaşıma hareketi dediğimiz şey bir kültür dünyasından çıkıp öbür kültür dünyasına ‘intibak’ etmek demekti. Bu ise, ancak, o dünyanın manevi değerlerini yapan fikrî veya ilmî anlamlarını bizim dilimizde tam ifadesini bulmasıyla mümkündü.

Görülüyor ki Atatürk’e göre, harf değişimi yalnız okuyup yazmayı kolaylaştırma, Türkçeye fonetik özelliğini iade etme gibi pratik bir mahiyet taşımıyordu, görülüyor ki, öz Türkçe cereyanı, yalnız yazı ve edebiyat dilinin halkça anlaşılır bir hale getirilmesi hedefini gütmüyordu. Bu, geniş, ve derin bir kültür hareketi, bir kültür davasıydı.”
(*Tercüman*, 15.10.1956)

Dil devrimine inananlar, onu benimseyenler de Ata-

türk'ün bu ülküsünü gerçekleştirmeye çalışıyorlar. Onların çalışmalarına yön veren tek duygu, anadillerine olan bağlılıkları ve sevgileridir. Bu sevgiyi yanlış yorumlayanlar, onu yabancı bir ideolojiye bağlayanlarsa anadillerini sevmeyenlerdir. Falih Rıfkı Atay'ın da dediği gibi “öz Türkçecilere bir kusur bulunmak lâzım gelirse bu ancak koyu bir milliyetçilik olabilir. . . Bizde tenkitçinin bu kötü âdeti yeni değildir. Basmakalıpları ve yürürlükteki kaideleri kıran hangi dil inkılâpçısı çıksa zamane modasına göre bir damga 'yemiştir. Bir zamanlar ona 'zındık', bir zamanlar 'dekan' demişlerdir. Şimdi 'bolşevik' demektedirler.” (*Dünya*, 10.10.1956)

Dil, toplumumuzun ana dayanağıdır. O ne denli Türkçe olursa biz de o denli Türk oluruz. Dilimizin arınmasını, özleşmesini isteyenler, işte bu inanç içerisindeyler. Kısaca, Türk olmanın bilincini duyanlardır.

7- Sözcükler uydurarak dil devrimini küçük düşürmek istiyorlar

Dil devriminin getirdiği yeni sözcükler, genel dilde yaşarlık ve kullanılrlık kazanıyor. Dil devrimine karşı olanlarsa bunlar üzerinde bir kuşku uyandırmak için sözcükler uyduruyorlar. Sonra bunları ele alıp “işte, dilimizi özleştirmek isteyenlerin marifetleri” diyerek kamuoyunu yanıtlamağa çalışıyorlar. Örneğin “İstiklâl Marşı” yerine *ulusal düttürü*, “hostes” yerine *gök konuksal avrat*, “otomobil” yerine *özitişimli götürgen*, “bisiklet” yerine *ayak ittirimli götürgen*, “sigara” yerine *tütünsel dumangaç*, “imambayıldı” yerine *içi geçmiş dinsel kişi*, “süpürge” yerine *tozutgeç* gibi uydurmalar bu türdendir.

BUGÜNKÜ DURUM

Dil Devriminin Utkusu

Dil devrimine karşı çıkanlar ne derlerse desinler, dil devrimini engellemek, durdurmak olanağın dışındadır. Çünkü, toplumumuzun her kesiminde anadilini sevmek, sayma ve geliştirme bilinci uyanmıştır. Türkçe ulusal gücünü ve bağımsızlığını kazanmıştır.

Türkçenin ulusal gücünü diri tutmak, bağımsızlığını korumak için bir yandan bilimsel çalışmalar yapılırken, bir yandan da dil devriminin gerçek işçileri olan yazarlar ve ozanlar onu özenli bir biçimde işleyip geliştirmektedirler. Dilimizi özleştirme, özellikle genç kuşaklarda ulusal bir sorumluluk, bilinçli bir tutku halini almıştır. Bu, dil devrimimizin hem bugünü, hem de yarını için en sağlam bir güvencedir.

Konuşma ve yazı dilinde Türkçe düşünme eğilimi güçlenmiştir. Bir kavramı Türkçe sözcüklerle anlatmak, bugünkü yazı dilimizin başta gelen koşuludur. Nitekim yazı dilimizde Türkçeleşme oranı ortalama olarak % 75'e ulaşmıştır.

Yazı dilinde yerleşen yeni sözcükler, artık konuşma dilinde de yaşarlık kazanmıştır. Konuşma dilimiz de hızla Türkçeleşmektedir. Öyle ki bir zamanlar alaya alınmış olan "görev", "durum", "ilgili", "yetkili", "savcı" gibi sözcükler bugün belirli bir eğitimden geçmemiş kişilerce de kullanılmakta ve yadırganmamaktadır. Yine bir zamanlar "muallim", "mektep", "talebe", "muhacir", "tayyare", "makbuz", "intihap", "namzet", "mâna", "vazife", "mecmua", "arzuhal", "reis", "muamele" "vesika",

“gıda” gibi sözcükleri “dilden atamazsınız, bunlar yaşayan dilin sözleridir” gibisinden savların dayanaksızlığı, gerçeklerle bağdaşmadığı açıkça ortaya çıkmıştır. Bu sözcüklerin yerlerini alan *öğretmen, okul, öğrenci, göçmen, uçak, seçim, aday, anlam, görev, dergi, dilekçe, başkan, işlem, belge, besin* gibi sözcükler yaşayan dilin sözcükleri olmuştur.

Dil devrimine ve onun getirdiği yeni sözcüklere karşı durulamayacağı gerçeği doğrulanmıştır. Nitekim, dil devrimine ve onun getirdikleri sözcüklere saldıran nice yazarlar bile bugün bu sözcükleri yazılarında kullanmaktadırlar. Özleştirme akımı, onların direnişini kırmıştır. Bunu, Mehmet Kaplan bir yazısında şöyle belirtmektedir. “Şunu itiraf edelim ki aşırı öz Türkçecilik, Türkçeye bundan sonra yaşayacak birçok yeni kelime kazandırmıştır. Bunlar muhafazakâr görünenlerin bile diline girmiş ve yerleşmiştir. Onlara karşı konmasını doğru bulmuyorum.” (*Hisar*, Kasım 1967.)

Dil devrimi ve onun ürünü olan öz Türkçecilik akımı sözcüğün tam anlamıyla bir utku kazanmıştır. Bu utku, bugün, bugün olduğu gibi yarın da sürüp gidecektir. Bu, söz götürmez bir gerçektir. Çünkü, Türkçemizi yabancı dillerin etkisinden kurtarıp onu geliştirme ve zenginleştirme genç kuşakların, gerçek aydın ve sanatçıların gönlünde ortak bir ülkü, ortak bir inanç haline gelmiştir. Bu ülkü ve inancı bir ozanımız, Fazıl Hüsni Dağlarca şöyle dile getirmektedir:

*İşte and içiyorum,
Bütün ölümler adına
Bütün gençler, bütün doğacak çocuklar adına
Varacağım değişine gündüz gündüz,
Varacağım Tanrıya dek,*

Soluğumda soluğun.

Seslenir seni bana “ova”m. “dağ”ım,

Nere gitsem bulur beni arınmış.

Bir çağ ki akar ötelere,

Bir ak... ki yüce atlar, bir al... ki ulu oğullar,

Türkçem, benim ses bayrağım.

Dil devrimimiz, bugün, Atatürk'ün çizdiği yolda, “Türkçem, benim ses bayrağım” diye onun üzerine titreyen sanatçılarımızın elinde yürütülmektedir.

30 lira